

ספר

R. Simon

החינוך

ביאור תרי"ג מצוות התורה לאחד מגדולי הראשונים

עם ביאור

מנחת חינוך

חברו הרב הגאון הגדול חריף ובקי מאור הגולה רבן של ישראל
חסיד קדוש וטהור מרנא ורבנא

דבינו יוסף באב"ד זצ"ל

אבד"ק טרניפאל

עם

בשולי המנחה

אוצר מקיף של הערות והארות, הגהות וחידושים
המלוקטים מתוך ספרי האחרונים על דברי המנחת חינוך

נמצא בס' 8
4

למנוח ביקר
ל אבות האו

א.ו.י

א.י.א

חלק שני
מצוות מב-קיד

מהדורת רעננערט
מפעל תורת חכמי פולין
מכון ירושלים תשע"ב

זמני האי בקוח נפס
כפ

(ר/ז) זמני סיון

החלף טמסג

למנוח וזילוף

א.י.א (א.י.א)

והנה בלאו דרליחה כבר כתבנו פרשת יתרו [מצוה ל"ד], אך כאלן מנה הרב המחבר מלנה אחת מארבע מיתות, כדעת הר"מ בספר המלוות [פסין רכ"ו רכ"ט] ובהל' סנהדרין [בפתיחה ובפ"ד ה"ב], דארבע מיתות הוו ארבע מלוות עשה, ודעת הרמב"ן אינו כן, כמו שכתב הרב המחבר, והדברים ארוכים בספר המלוות להר"מ והרמב"ן, ע"ש.

כתנאי שנית המקדש קיים שיש עבודה זרה וגם הסנהדרין יושבין במקומן שלשכת הגזית, ובחורבן בית המקדש או שלא היו הסנהדרין יושבין במקומן, גם בלחך ישראל אין דנין דיני נפשות, כמבואר שם נש"ס ור"מ פ"ד מסנהדרין הי"א.

(א) [ב] **הלכות** רוצח פוק א'. טעות סופר הוא, ולריך להיות ר"מ פט"ו מסנהדרין הל' ה', ע"ש.

מצוה מח, שלא להכות אב ואם (א) [א] **שלא** יכה וכו'. עיין ר"מ בספר המלוות לא תעשה ש"ח ושי"ט וברמב"ן שם. והרב המחבר נמשך אחר דעת הר"מ, ואין כאלן מקומו להאריך.

דיני המצוה כיצד, כגון מה שאמרו זכרונם לברכה שמשקיעין את המחוייב בזבל עד ארכובותיו, וכורכין סודר קשה לתוך הרכה על צוארו, זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שנפשו יוצאה, ויתר פרטיה, מבוארים בפרק ז' מסנהדרין ודף נ"ב ע"ב [ב] (ב) .

(ג) [ג] **ומצוה** וכו'. גם ציה דצריו תמוהין, למפורש נש"ס מכות ז' ע"א, דסנהדרין נוהגת בלחך וכחון לחך ודין דיני נפשות בכל מקום*, אך

(ג) ומצוה זו אינה נוהגת אלא בארץ, שאין דנין דיני נפשות אלא בארץ. ומי שבידו לעשות דין ואינו עושה ביטל עשה זה, וענשו גדול שאלמלא מוראת הדין איש את רעהו חיים בלענו.

בחוף לארץ (ג) [ג] **ומצוה** וכו'. גם ציה דצריו תמוהין, למפורש נש"ס מכות ז' ע"א, דסנהדרין נוהגת בלחך וכחון לחך ודין דיני נפשות בכל מקום*, אך

הרמב"ן ז"ל לא ימנה זאת המצוה בחשבוננו, וכן כל ארבע מיתות של בית דין שהן סקילה שריפה הרג וחנק, שימנה הרמב"ם ז"ל לארבע מצוות, לא ימנה הוא אותן, ואמר [בסוף השגתו לשורש י"ד] כי בפסוק של ובערת הרע מקרבך [דברים י"ג, ו'] ציוותה התורה דרך כלל שנבער כל עושי הרע מבינינו, ובו נכללו כל הדינים, וכשיפרט הכתוב אחר כן חילוק המשפטים לפי העונשין, אין זה נחשב למצוה, שאינו כי אם ביאור ענין. והחכם יבור לו הישר בעיניו.

מצוה מח

שלא להכות אב ואם

(א) **שלא יכה הבן האב והאם, ואפילו אם הם יכו אותו הכאה רבה, בכל זמן שלא ישאו נפשם להמיתו, שנאמר [שמות כ"א, ט"ז] ומכה אביו ואמו מות יומת.**

ואף על פי שלא הזהיר הכתוב בפירושו על זה שיאמר אל תכו האבות, אלא שכתב עונש המכה אותם, ודרך התלמוד לעולם לשאול בענין כזה ולומר עונש שמענו אזהרה מנין. גם בזה יש לנו אזהרה, שהרי אגו מוזהרין על כל איש מישראל שלא להכותו, שכתוב במי שנתחייב מלקות ארבעים יכנו לא יוסיף [דברים כ"ה, ג'], וכל שכן למי שלא נתחייב, והאב בכלל ישראל הוא. ואזהרתו מהכא, ואע"פ שלא זה של לא

מצוה מח. מ. משפטים לאו ג', רמב"ם לאין שי"ט, הלטת ממרים פ"ה. סמ"ג לאין ר"ט. עיין סמ"ק פ"ד. יורה דעה נמ"א.
א. בכתענית י"ז ע"א: תניא ולפני עור לא תתן מכשול [ויקרא י"ט, י"ד], במכה לבנו הגדול הכתוב מדבר, ובנמוקי יוסף שם: דשמא לא יכול לעמוד בפני יצר הרע ויגביה ידו ויתחייב מיתה. ב. ונמנה לאו זה לקמן מצוה תקצי"ה. ג. כ"כ בספר המצוות להר"מ ע"פ המכילתא כאן וראה סנהדרין פ"א ע"א, ומלשוננו יוכל שכן למי שלא נתחייב, והאב בכלל נראה דלא כמו שפירשו המכילתא "שהוא מצוה שלא להכות" שאפילו אביו חייב מלקות אסור לבנו להלקותו. ועיין בתוי"ט כאן אות צ"א.

1. הוא תמוה, עיין מה שכתבתי לקמן סוף מצוה רס"א. (צ"ב"א רב). וראה מניין אות ג. ולקמן מצוה תצ"א כתב רבינו: ונוהגת מצוה זו, כלומר סנהדרין וכו' בארץ ישראל שיש שם סמיכה, אבל לא בחוצה לארץ, שאין סומכין בחוצה לארץ, אבל מ"ם כל הנסמך בארץ ראוי לשפוט אפילו בחוצה לארץ, וזהו מה שאמרו ז"ל [מכות ז' ע"א] סנהדרין נוהגת בארץ ובחור"ל, ואולם אין להם רשות לדון בדיני נפשות לא בארץ ולא בחוצה לארץ אלא בזמן הבית ובזמן שיש סנהדרין קבועה בירושלים. 2. בספר המצוות עשין רכ"ו-רכ"ט, וראה לקמן מצוות ג, רס"א, תקצ"ה. ח. כמ"ש בסוף השגותיו במנין מצוות עשה שסלק מחשבון הר"מ.

בשולי המנחת

פעמים¹¹. ויש לבאר דבריו על פי דעתו להלן¹² שהמצוה למנות דיינים נוהגת רק בארץ ישראל, אבל בחור"ל אין חיוב למנות דיינים. ומה שאמרו בגמ'¹³ שסנהדרין נוהגת בין בארץ ובין בחור"ל, פירש שם שדיינים שנסמכו בארץ ישראל רשאים לדון בחור"ל, אבל אינם חייבים, וכן דעת עוד ראשונים¹⁴, ולפי"ז מבוארים דברי החינוך¹⁵.

ודנין דיני נפשות בכל מקום. יש שכתבו שטעות סופר היא בדברי החינוך, וצ"ל 'ומצוה זו אינה נוהגת אלא בסמוכין בארץ ישראל', וכוחותו שרק מי שהוסמך בארץ ישראל כשר לדון דינים אלו, ואולם כשהוסמך בא"י כדין יכול לדון אף בחוף לארץ¹⁰.
אולם קשה לומר כן, כי החינוך כפל דבר זה הרבה

להגיה לשון הרמב"ם, אבל הרמב"ן דברים טז, יח נקט בדעת הרמב"ם שאין חיוב למנות דיינים בחור"ל. 15. והאריך בזה בביאור הגרי"פ פערלא על סהמ"צ לרס"ג פרשה א. וע"ע מעיל האפוד כאן אות ז ומצוה נא אות ו.

10. מנחת יצחק, שירי מנחה. 11. עיי' להלן מצוה מט, סב, ע, עז, וכד, רסא, חסג. 12. מצוה תצא. 13. מכות ז, א. 14. מאירי מכות שם ד"ה אמר, רב סעדיה גאון באזהרות על עשרת הדברות דיבור לא תשא. רמב"ם הל' סנהדרין פ"א ה"ב. ועיי' כס"מ ורדב"ז ולח"מ שדנו

ח"ב

(ב) [ב] דיני המלוה וכו'. עיין ש"ס סנהדרין פ"ד ע"ב ור"מ פ"ה מנמרים, ואכמזו הדינים בקילור כדרכי צעז"ה. הגה המכה חצרו עובר בלאו בלא יוסף, בין הכאה שיש בה חצורה או אין בה חצורה, ובהכאה שיש בה שיה פרוטה אין לוקה, דריבמה המורה למשלומין ומרמי לא עבדין, ובהכאה שאין בה שיה פרוטה לוקה, לכיון שאינו חייב ממון לוקה על הלאו, כמבואר בש"ס כתובות ל"ב ע"ב ור"מ פ"ה מחובל ומזיק ה"ג. וגני אב ואם ג"כ הדין כן, אם הכה הכאה שאין בה חצורה, משלם בששה פרוטה, ובפחות מששה פרוטה לוקה. אך בהכה אב ואם הכאה שיש בה חצורה, מילשה המורה

3

עונש מיתה דהיינו חנק, וא"כ אינו משלם אפילו בהכאה ששה פרוטה, כי מיתה פטורה מתשלומין דקים ליה דכרבה מיניה. ואינו חייב מיתה אלא בעדים והתראה כשאר חייבי מיתות, מ"מ אפילו לא התרו בו למיתה אינו משלם, דקיימא לן חייבי מיתות שוגגין פטורים מתשלומין, עיין ר"מ שם פ"ד ה"ו, ע"ש. ואם לא התרו בו למיתה רק למלקות מלאו דלא יוסף, פטור מתשלומין מחמת חייבי מיתות שוגגין, וחייב מלקות, כי חייבי מיתות שוגגין אין פטור ממלקות, עיין חולין פ"א ע"ב ור"מ פ"ב משחיטה ה"ו, ע"ש, וחייב מלקות ככל מובל איש מישראל במקום שאינו חייב בתשלומין*, וזה פשוט.

יוסיף נחשב לאו בפני עצמו. מכל מקום הרי כלל בדינו שכל שיש בו כרת או מיתה יש בו לאו חוץ מפסח ומילה, ובהכאת אב ואם הרי יש בו כרת בלא עדים ומיתה בעדים, ועל כן יש לנו לומר עכ"פ שנלמד האזהרה בו מקרא דלא יוסיף אחר שלא מצאנוה במקום אחר, ותהיה עיקר האזהרה לישראל ובכללה נלמד למכה אב ואם.

וענין חיוב המיתה במכה אמרו זכרונם לברכה [סנהדרין דף פ"ה ע"ב] שהוא כשהוציא מהם דם דוקא, מה שאין כן בשאר כל אדם שאפילו הוציא מהן דם ניתן לחיוב ממון. משרשי המצוה, ליסר הנבלים והמוסרים שהרימו יד במי שהביאם לעולם ברצון האל ועשה להם כמה טובות, ומלך במשפט יעמיד ארץ.

(ג) דיני המצוה, כגון מכהו לאחר מיתה שפטור, והכהו על אזנו וחרשו שחייב מיתה שאי אפשר שלא יצא טיפת דם בפנים, והעושה בו חבורה לרפואה שפטור, ולכתחילה לא יעשה לו רפואה שמביאה לחבורה אם אפשר על ידי אחר, ודין שתוקי שחייב על אמו ולא עלי אביו, ודין גר שהורתו שלא בקדושה שאין חייב בשניהם, ודין גר שאסור לו להכות אביו גוי דרבנן, ודין מי שהיו אביו ואמו רשעים גמורים מפורסמים שפטור על הכאתו עד שיעשו תשובה, אבל אסור הוא מכל מקום אפילו קודם תשובה, ולכל אין נעשה הבן שליח בין דין ליסר אביו חוץ ממסית, ויתר פריטה, בסוף סנהדרין [ס].

1. ולדעת הרמב"ן בהשגתו ללאו שייח שייח דכיון דאזהרת האבות בקללה והכאה לא באה אלא מפני שהם בכלל ישראל, אע"פ שגור באלו עונש אחר, אינם נמנין לעצמן, כי אין חשבונו בעונשין אלא בלאוין. ה. וכ"כ בפירוש המשניות להר"מ ריש פ"ג דמכות: כי התורה אינה מחייבת מיתה ולא כרת עד שיחא בענין ההוא לאו פשוט, וזה מה שאמרו חכמים [יומא פ"א ע"א] לא ענש הכתוב אלא אייב הזהיר. ובשו"ת רעק"א סי' קס"ט תמה הא מסקינן בסוגיא דמכות י"ג ע"ב, דכרת לא בעי אזהרה. וכן הקשה בלחם משנה פ"ה מסנהדרין ח"ב והמגיה למשנה למלך שם פ"ו ה"ו. וביבין שמועה כלל קפ"ג ביאר כונת הרמב"ם, שנחפש אחר האזהרה אע"פ שאינה צריכה כדי שיתחזק לנו שורש אמרם לא ענש אא"כ הזהיר. ועיין ובה"ט ק"ו ע"ב. 2. מעולם לא שמענו כרת במכה אביו ואמו, ובריש כריתות [ב"ב ע"א] כשמנו מחוייבי כריתות לא מנו זה, והר"ם במנן המצוות לא תעשה שניב, כשמנו מחוייבי מיתות בית דין שאין בהם כרת מנה את זו בכללם, והכי איתא בתורת כהנים פי' ויקרא [ד"בירא דחובה פרק א' פ"ט ג'] גבי פר כהן משיח, ע"ש. (משנה למלך). י"ל דסבירא

ליה כחירושלמי סנהדרין פ"ו ה"א דבמקלל אביו יש בו כרת, [מיהו בלאו דמקלל, לקמן מצוה ר"ס, לא הזכיר כרת], וסבירא ליה דילפינן מכה ממקלל לענין כרת, אמנם בכתובות ל"ו ע"ב כתבו רש"י ד"ה אלא ותוסי ד"ה מיתות כהורות כהנים דאין בהן כרת [יד דוד סנהדרין, ועוד אחרונים]. וראה שיטה מקובצת ריש כריתות סוף אות ט' בשם גליון דלא קחשיב מקלל בין הכריתות משום דאין בו מעשה כלל. וראה ברבינו יהונתן מלוניל סנהדרין פ"ח ע"ב ובהערות המהדיר. 3. וכמ"ש הרמב"ם בספר המצוות סוף שורש י"ד: וכשלא תהיה האזהרה בכתוב ילמדוה בסברה מן הסברות התלמודיות וכו', חייב המיתה למי שהכה או קלל או ידענו שהם מצות לא תעשה, והוצאנו להם ולכ"צ צא בהם האזהרה ממקומות אחרים בדרך היקש. והרמב"ן סוף שורש שני ומצוה קצ"ה חולק על כלל זה והביאם רבינו לקמן מצוה רמ"ח. וראה משי"כ רבינו לקמן מצוה ס"ט. 4. ע"פ ספר המצוות שם. 5. ובמורה נבוכים ח"ג פמ"א: לרוב העוונות שיש בו והיותו מפסיד סדר הבית אשר הוא החלק הראשון מן המדינה. 6. ב"ב וקצת כ"י יעל"י.

בשולי המנחה

מצוה מח, שלא להכות אב ואם

וחייב מלקות. יש שצידד, שגם בכה"ג פטור ממלקות, שעל לאו דחבלה אמרה תורה שמשלם ואינו לוקה, והוי כלאו הניתן לתשלומין דאין לוקים עליו, ודוקא בפחות מששה פרוטה אמרי' בגמ' דלוקה כיון דבאופן זה לא ניתן לתשלומין. ועוד, שכיון שמכה אביו ואמו חמור ויצא לידון במיתה, הופקע מתורת חובל בחבירו ואף אם התרו בו משום חובל אינו לוקה,

דהוי לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין.³ במקום שאינו חייב בתשלומין. כן נקט רבינו בכמה דוכתי,⁴ דהיכא דקלב"מ על חיוב הממון חשיב שאינו בתשלומין ולוקה. ויש שנקטו, שגם באופן זה אינו לוקה, דאע"ג דקלב"מ ואין ב"ד מוציאין ממנו, מ"מ חייב לצאת ידי שמים, ויכול הנחבל לתפוס ממונו, ובפרט הכא דלא עבדינן החומרא, וא"כ חשיב מחוייב ממון ואינו חייב מלקות.⁵ ורבינו אזיל לשיטתו לעיל⁶

1. וכן רדק באחיעזר ח"ג סי' פ' מלשון הרמב"ם ה"ל חובל ומזיק פ"ה ה"ג. 2. כתובות לב, ב. 3. פתי מנחה, וע"ש שכתב שברוצח יודה גם רבינו שאם התרו בו רק משום החבלה אינו לוקה, דרציחה מופקעת מחיוב חבלה כסברא הנ"ל, ורק בחובל בא"א סובר רבינו דלוקה משום חובל כיון שדומה לשאר חבלות. 4. ראה לעיל מצוה לד אות ה, ולהלן אות יז. ומצוה מט אות ב. 5. רבבות אפרים. אבי עזרי ה"ל חובל

ומזיק פ"ד ה"ט. ובשמן המנחה ביאר דלא דמי לחבלה פחות משו"פ דלא חשיב משלם כיון שאין ב"ד נזקקין לממון זה, דשאי התם שאין נזקקין מחמת שאין הוא ממון חשוב, משא"כ הכא הוי ממון חשוב ורק אין נזקקין מחמת סיבה אחרת, וי"ל דבכה"ג סגי במה שיכול לתפוס דחשיב שניתן לתשלומין. וע"ע בשולי המנחה מצוה מט שם. 6. מצוה מב אות ב.

7 ←

[ג] ונראה לענ"ד, דזה שחייבה התורה במכה חביו ואמו או בחבירו, היינו דוקא בלא רשות, אבל אם חביו ואמו או חבירו אומרים לו שיש או שיקלל, אינו עובר בלאו הזה ואינו חייב מלקות ולא מיתה, עיין בזה קמ"א פרק החובל ל"ג ע"א ור"מ פ"ה מחובל ומוזיק ה"א, לענין ממון אם נותן לו רשות, עי"ש, ולענין חיוב מלקות או מיתה נראה לענ"ד פשוט דאינו עובר ואינו חייב. וכן נראה מלשון הר"מ פכ"ו מסנהדרין ה"ו, שכתב, אע"פ שיש לו לדיין או לנשיא למחול על כבודו אינו

4

יכול למחול על קללתו, וכן שאר העם אע"פ שמחול המקולל מלקין את המקלל שכבר הטא ונחתייב, עכ"ל, ועי"ש בנכסף משנה. משמע דוקא אם כבר קילל* כיון שכבר עבר עבירה לשמים אין המחילה מועלת, אבל כשנותן רשות ממחילה לקלל אין כאן עבירה כלל, וכן כאן גבי מכה, ושם יש קצת עבירה דמוציא שם שמים לבטלה, ויצו"ר לקמן אי"ה פרשת קדושים [מצוה רל"א אות ד'³³], אבל גבי מכה אין כאן עבירה כלל, לא בחבירו ולא בלאו ואם*. ומה דמנואר כאן בש"ס דאיבעיא לענין

בשולי המנחה

איסור חבלה²⁶. ומ"מ משמע כרבינו מדפרין שם מאי שנא האומר סמא את עיני דחייב מהאומר קרע כסותי דפטור, וקשה הא בסמא את עיני אין הנחבל בעלים להרשות לחבול בו, ולא דמי לקרע כסותי, וע"כ כסברת רבינו שאם מתיר לחבול בגופו אין החובל עובר איסור²⁷.

משמע דוקא אם כבר קילל. יש שדחה, שלפני הקללה ודאי לא מועילה רשות לפטור, כיון שאסור אף לקלל את עצמו²⁸, ורק לאחר שקילל ס"ד שיועיל מחילת המקולל לפטור את המקלל מעונש. ותמה על סברת רבינו דמועילה רשות להתיר לקלל, דאטו עדיף ממקלל עצמו דאסור²⁹.

ובישוב דעת הרמב"ם לסברת רבינו י"ל, דמקלל עצמו הוא איסור חדש שעובר על מה שמזיק לעצמו כיון שאפשר שתתקיים קללתו³⁰, אבל המקלל אחרים לא תתקיים קללתו בלא טעם, ואיסורו משום שמבזה את המקולל, ולכן אם הרשו לו לקלל אינו עובר איסור³¹.

ויש שכתב, שאף שמוכח מדברי הרמב"ם דמהני רשות, י"ל דכל זה בשאר בנ"א, אבל באביו שאיסור הכאתו חמור יותר ובמיתה לא מהני רשות האב³².

לא בחבירו ולא באב ואם. יש שהעיר על דברי רבינו, שאפשר שרק לענין מקלל חבירו או דיין ונשיא סובר הרמב"ם שלא מועיל מחילה לאחר שקילל, משום שעיקר האיסור הוא מחמת המקלל עצמו שנוהג שלא כראוי ולא משום שפועל בקללתו נזק לזולתו, ולכן אם כבר קילל אין חבירו או הדיין והנשיא יכולים למחול, כיון שהוא חייב לשמים, אבל איסור קללת אביו ואמו הוא משום שחייב לכבדם³⁴, ולכן הוי מהעבירות שבין

שנקט דהיכא דקלב"מ על הקרן חשיב שאין כאן קרן ולא מתחייב דר"ה, וס"ל דחשיב פטור מממון אף דחייב לצי"ש ומהני תפיסה⁷.

דאינו עובר ואינו חייב. כן הוכיח מהרלב"ח⁸ מלשון הרמב"ם⁹ שאסור לחבול בחבירו דרך נציון, ומשמע שאם הרשהו הנחבל מותר. ויש שדחה, דאתא לאפוקי דרך רפואה דשרי משום דלאו חבלה היא¹⁰. ויש שהוכיח כן ממה שדנו בגמ'¹¹ היאך משכחת חובל בחבירו דלוקה ואינו משלם, ודחיק לאוקמי בהכאה שאין בה שו"פ, ולא משני כשנתן לו רשות דפטור מממון וחייב מלקות, ומוכח דבכה"ג פטור אף ממלקות¹².

ויש שתמהו על דעת רבינו, דהא אסור אף לחבול בעצמו¹³, ואיך יוכל ליתן רשות לחבירו לחבול בו¹⁴.

הטורי אבן¹⁵ נקט כסברת רבינו דמותר לחבול בחבירו ברשות, ומ"מ לענין אביו ואמו סובר דאסור להכותם ולקללם אף ברשות, דאף כשהרשהו הוי זלוול ואסור¹⁶. וכן מבואר בשאלתות¹⁷ שלענין הכאה וקללה לא מהני רשות אביו ואמו¹⁸, וכ"כ בשו"ת הריב"ש¹⁹ בשם הראב"ד²⁰. ויש שדקדקו כן אף מדברי הרמב"ם²¹, שלא התיר להקיד דם לאביו ברשות אלא משום דהוי לצורך רפואה²².

ויש שנקטו, שאין לחלק בין אביו לאחרים, כיון שאזהרה באביו היא ג"כ מקרא דחובל בחבירו²³.

ולכאורה מוכח כדעת רבינו מהא דאמרינן בגמ'²⁴ דהאומר לחבירו סמא את עיני ע"מ לפטור חייב משום שאינו מוחל על ראשי איברים, ומשמע שאם מוחל הנחבל פטור החובל²⁵. אך יש לדחות, דמחילת הנחבל פוטרת רק מממון ולא מתירה

7. וראה בשולי המנחה שם בכיור טעם דבריו. 8. בקונטרס הסמיכה (הראשון) דף ס ע"ב ד"ה עוד אני אומר. 9. הלי' חובל ומזיק פ"ה ה"א. 10. ביאור הגר"פ פערלא על סהמ"צ לרס"ג ל"ת מז (מה, א). 11. כתובות לג, א. 12. הגהות לבנות המנחה. 13. כדאיתא בב"ק ז, ב. 14. מנחת סולת, הגר"פ פערלא שם, אמרי דוד מצוה מז, רבבות אפרים, אגרות משה אר"ח ח"ג סי' עח. ועי' העמק שאלה שאילתא ס אות יד. וכ"כ להלכה בשו"ע הגר"ז הלי' נזקי גוף ונפש שלא מהני נתינת רשות לחבירו להתיר איסור חבלה, כי אינו בעלים על גופו. 15. מגילה כח, א. 16. וכ"כ מהר"ם שיק אות ב, שבט הלוי ח"ה קונטרס המצוות סי' כד אות ב. ועי' ברנ"י יו"ד סי' רמ בשו"ר ברכה סק"ח ד"ה הגם שאפשר שאף אם ל"מ רשות ומחילה, מ"מ אם זהו רצונו וחפצו של האב מותר. 17. שאילתא ס. 18. ועי' שו"ת חלקת יעקב יו"ד סי' קלא שכתב דלהמנ"ח מיירי השאלתות כשמחל לו האב לאחר הכאתו וקללתו. ולפי"ז צ"ל כן גם בדברי הריב"ש דלהלן, אולם מדברי רבינו להלן מצוה רלד אות ב מבואר דהתם ל"מ מחילה אף לפני שביחור, ועי' משי"כ רבינו להלן מצוה ריב אות ו בשם הר"ן. 19. סי' רכ, לענין רבו ואביו. 20. ועי"ש סי' תפד שכ"כ גם לענין חבלה בחבירו. 21. הלי' ממרים פ"ה ה"ז. 22. מנחת יצחק ח"א סי'

5

וְדוֹקָא אם לא עשו תשובה, אבל אם עשו תשובה חייב עליהם, אע"פ שהם חייבים עוד מיתה ומלקות, דלענין זה לא מהניא תשובה, מ"מ הו' להו עושין מעשה עמך וחיובים עליהם, כן הוא כאלו ב"ש"ס להדיא ובר"מ ה"ב, דלס נגמר דינו להריגה ויולא ליהרג מפני עבירה שבידו, מ"מ אם עשה תשובה ונא בנו וחבל בו חייב⁵¹.

וּמְבוֹאֵר ב"ש"ס כאלו, הא אחר שחבל בו וקללו פטור, הטעם דנשיא בעמך וגו' במקוים שבעמך, ופירש רש"י הראוי להתקיים ולא זה שנגמר דינו, ומקשה הש"ס אי הכי בנו נמי, ומתוך מידי דהוה לאחר מיתה דחייב מקלל אביו, וכן מכה אינו פטור אלא מפני שאין שייך חבורה לאחר מיתה, אבל כאלו ששייך חבורה כיון שחי הוא, אף שנחשב כמת מ"מ חייב, דבנו חייב לאחר מיתה, מה שאין כן באלה. וקשיא לי, כיון דלאחר פטור באם עומד למיתה, על כרחך אינו מוזהר כלל בלאו דלא יוסיף*, דאי היה מוזהר היה לוקה, א"כ אמאי באביו ואמו חייב, נהי דעוגש שמענו מפסוק ומכה, אבל אזהרה לא שמענו, דהללו אינו מוזהר על העומד למוות, דלאחר פטור, ואין עושין [אלא אם כן מוזהרין], וכל עיקר אזהרה דמכה אביו ואמו אינו אלא מלאו דלאחר, דהרי הוא בכלל ישראל, כמבואר כאלו בדברי הרב המחבר ובר"מ ה"ת, א"כ כיון דלאחר ליכא אזהרה, א"כ לא נשמע אזהרה גבי מכה אביו ואמו ולמה יהיה חייב מיתה*. ולקמן פרשת קדושים [מצוה ר"ס אות ב' וד'] גבי קללות הקשימי ג"כ כן.

להקין דם, היינו שלא מרצון אביו*, ומ"מ מסקינן דפטור, כיון דהיא לרפואה, וכן הנהו אמוראי דלא שבקו לזניהם לטול להם קוף, היינו דלמא יעשו חבלה שלא לצורך בשוגג שלא מרצון אביו*, אבל אם אביו מוחל ומזוה להכותו נראה דאינו חייב כלל*, וכן בחבירו, ואינו עובר כלל, ואע"פ שלא תלמדי זה מפורש מ"מ הסברה נותנת כן, כן נראה לענ"ד ברור⁴³.

וְדוֹקָא במכה מתיים, אבל לאחר מיתה פטור דלא שייך חבורה, כן הוא במשנה כאלו פ"ה ע"ב.

[ד] וְאִם היו אביו ואמו רשעים פטור על מכתן, כמבואר כאלו בסנהדרין פ"ה ע"א וביצמות פרק כ"ד ע"ב, דבעינן עושה מעשה עמך. וגדר מעשה עמך אינו מבואר עד היכן הוא*, ואף שרש"י כאלו בסנהדרין פירש דכיון שעבר עבירה שיש בה מיתה לאו עושה מעשה עמך הוא, וכן פירש ביצמות כיון דבא על הערוה, א"כ אפשר דוקא עבירות חמורות שיש בהם מיתה או כרת. אף דבבא מליעא ס"ב ע"א לענין פרה של רביה אמרינן ג"כ דהוה ליה אינו עושה מעשה עמך, ורש"י כאלו פירש כן, כיון דבאמת מיירי כן. א"כ אפשר לפי זה דבאביו עבירה שעבר במזיד, אפילו מלכות עשה, הו' ליה אינו עושה מעשה עמך*, ול"ע בזה⁴⁹. ובאינו עושה מעשה עמך אי רשאי להכותו לכתחילה, אפילו במקום מזהו כגון ע"י בית דין, דעת הר"י"ף כאלו בסנהדרין והר"מ פ"ה מממרים ה"ג והרב המחבר, דאינו רשאי⁵⁰, ודעת חוס' יבמות פרק כ"ד ס"ד ד"ה כשעשה, דרשאי, ואין להאריך כאלו, עיין בדבריהם.

לאחר חיותה

אביו ואמו רשעים

בשולי המנחה

אדם לחבירו, ומועילה בו מחילת אביו ואמו גם אחר שקילל³⁵. היינו שלא מרצון אביו. כן משמע ממה שאמר בגמ' שם שאף לאחרים אסור לעשות כן בכה"ג, והיינו משום חבלה, ובוה בהכרח מיירי רק שלא מרצונו לטורחים³⁶ שמותר להכות את חבירו ברשותו, וא"כ לדעתם מוכח דבגמ' שם מיירי שלא לרצון אביו³⁷.

16 דלמא יעשו חבלה שלא לצורך בשוגג שלא מרצון אביו. הטורי אבן³⁸ נקט, דמהגמ' שם מוכח דלא מהני רשות האב ודלא כרבינו. ולדעת רבינו צ"ב למה לא נתנו האמוראים לבניהם להוציא הקרן אף אם עייזו יעשו חבורה בשוגג, הרי הם היו מרשים להם לעשות כן ובה"ג ליכא איסורא³⁹. וצ"ל בדעת רבינו, שכאופן שאין מוכרח לעשות החבורה רצון האב שיעשה בלא חבורה, ואף כשמסכים שיעשה הבן גם אם מחוסר זהירות יחבול בו, לא חשיב נתינת רשות כיון שאין רצונו בכך. אבל אם אביו מוחל ומצוה להכותו נראה דאינו חייב כלל. יש שהעיר, שאף אם בכה"ג אין לחייבו כדן מכה אביו, מ"מ יעבור איסור משום שמבטל עשה דכיבוד אב, שאם עושה כרצון אביו נמצא שגודם לזלזל בו, ומשום דין כיבוד אב אסור לו לעשות כן⁴⁰. אולם מדברי רבינו משמע שבכה"ג אין בזה איסור ורשאי לעשות כן, שרק לענין מקלל אביו כתב דאיכא איסור משום מוציא שם שמים לבטלה, ומשמע שבמכה אין

איסור אף מצד כיבוד אב. ואזיל לשיטתו לעיל⁴¹ שאם מחל האב על חוב כיבוד פטור הבן מלכבוד⁴². וגדר מעשה עמך אינו מבואר עד היכן הוא. ממש"כ החינוך כאלו 'רשעים גמורים מפורסמים' מבואר שרק בדבר שאיסורו מפורסם לכל חשיב שאינו עושה מעשה עמך⁴⁴. הוי ליה אינו עושה מעשה עמך. בבעל הטורים⁴⁵ כתב, שאם הלין שכר שכיר אסור לשכיר לקלו, ומשמע שלא יצא מכלל עמך אף כשעבר על לאו שאין לוקים עליו⁴⁶. ויש שצידד, שאם ביטל עשה יוצא מכלל 'עושה מעשה עמך' רק כשעושה כן בקביעות והוי כמומדר⁴⁷. ולהלן⁴⁸ נסתפק רבינו, שאף אם עברו אביו ואמו על איסור דרבנן, נחשב שאינם בכלל 'עושה מעשה עמך'.

אינו מוזהר כלל בלאו דלא יוסיף. יש שהעיר מנ"ל לרבינו דבר זה, דאפשר דגם אחר אסור להכותו, אלא דמיעט רחמנא שאין לוקים עליו, אבל האזהרה שייכא אף בכל אדם⁵². ולמה יהיה חייב מיתה. לפי מש"כ בדעת זקנים מבעלי התוס'⁵³ דתרי קראי כתיבי, פן יוסיף ולא יוסיף, חד לאביו וחד לאחר, מיושבת קושית רבינו⁵⁴. ועוד י"ל, לפי מש"כ התוס'⁵⁵ שהק"ו מבנו לאביו מגלה לנו שהפסוק מדבר אף באביו, והלכך יש לחייב באביו אף בעומד למוות, דא"צ לומר דמאחר⁵⁶.

ויש שחידשו, שלאו של לא יוסיף קאי על כל ישראל אלא

שם בבואר דבריו. ⁴³ וע"ע להלן מצוה מט אות ו. ⁴⁴ מנחת סולת. ⁴⁵ ויקרא יט, יג. ⁴⁶ מנחת סולת. ⁴⁷ שבט הלוי ח"ב ט"ו ק"ב. וע"ע להלן מצוה עא אות ד ובשולי המנחה שם. ⁴⁸ מצוה רס אות יז. ⁴⁹ וע"י להלן אות טו. ⁵⁰ והמיעוט דאינו עושה מעשה עמך' אתא רק לפטור את המכה מחיוב מיתה. ⁵¹ ע"י להלן אות טו ומצוה רס אות ח. ⁵² מנחה חדשה. ⁵³ שמות כא, טו. ⁵⁴ מנחת סולת. ⁵⁵ סנהדרין פה, א ד"ה הא בבנו. ⁵⁶ אמרי דרד כתר מצוה מצוה מז. מנחה חדשה. ⁴¹ מצוה לג אות ד. ⁴² ראה בשולי המנחה

סנהדרין פ"א מ"ג. ³⁵ חוט המשולש ברכי יוסף דף נג, ב. אולם ראה להלן מצוה עא אות ג שנקט רבינו בפשיטות שאף חיוב המקלל את הנשיא הוא חיוב שבין אדם לחבירו, ועי"ש בשולי המנחה. ³⁶ לעיל ציון 8. ³⁷ שמן המנחה. ³⁸ מגילה כח, א. ³⁹ אמרי דוד מצוה מז, מנחת יצחק ח"א ט"ו כז אות ו. ⁴⁰ שמן המנחה, ובוה מיישב שם דלא תקשי על רבינו מדברי הראשונים המוכחים לעיל ציון 17 ואילך, שמה שכתבו לאסור הדבר הוא משום כיבוד אב ולא משום איסור הכאה וקללה. ⁴¹ מצוה לג אות ד. ⁴² ראה בשולי המנחה

ספר

טורי אבן

על מסכת
מגילה

אשר חיבר הגאון הגדול המפורסם מאור הגולה
גדול מרבן שמו כבוד שמו מפארים
מו"ה אריה ליב זצוקללה"ה
האב"ד ור"מ דק"ק מייץ המעטירה
בעמח"ס שו"ת שאנת אריה ושא"ס

נערך והוגה בס"ד ע"פ דפוסים ראשונים
וסודר מחדש בתוספת תיקונים, מראי מקומות,
הערות וציונים, ומפתחות מפורטים

ובסופו נוסף קונטרס מלואת אבן
הערות ובאורים מגדולי האחרונים כמבואר בשער הקונטרס

ע"י מנחם מענדיל ברים

בהוצאת מכון "עקד ספרים"

שנת תשע"ד לפ"ק

עיה"ק ירושלם ת"ו

7

רוח בתורה ואיכא זלזול לכבוד התורה ולומדיה. וכי האי גוונא כתב הריב"ש בתשובה (סימן רכ) בשם הראב"ד^[1] דאע"ג דהרב שמחל על כבודו מחול דתורה דיליה היא, היינו במידי דלית ביה בזיון, אלא באותן דברים שחייב אדם לנהוג כבוד לרבו מחמת תורתו כגון לעמוד מפניו וכיוצא בזה יכול למחול, אבל על בזיונו אינו יכול למחול, אדרבה אסור למחול דהתורה מתכוזה בכך, ודמי למאי דאמר התם האב שמחל על כבודו כבודו מחול דליכא למימר שהאב יכול למחול לבן לומר לו דברי חרופים וגדופים, והיינו דאמר בפרק ב' דיומא (כג.) דתלמיד חכם צריך שיהא נוקם ונוטר כנחש לדבר תורה [עכ"ל]^[ט].

ויש לי להביא ראיה מהא עובדא דאמימר (שבועות ל:) דאותבינהו לכולהו משום דהאי עשה והאי עשה עשה דכבוד התורה עדיף, ואמאי הוה להו למחול על כבודם כדי לקיים אידך עשה, ועוד דאי סלקא דעתך דיכול למחול על כבודו אפילו במקום בזיון אין בדין שעשה דכבוד תורה תדחה לעשה אחרת, כדאמרינן בפרק ג' דכתובות (מ.) גבי אנוסה דתנן נמצא כה דבר ערוה או שאינה ראויה לבא בישראל אינו רשאי לקיימה שנאמר ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו, ובגמרא פריך ניתי עשה ונדחה לא תעשה, ומשני היכא אמרינן ניתי עשה ונדחה לא תעשה כגון מילה בצרעת דלא אפשר לקיימה לעשה, אבל הכא אי אמרה לא בעינא מי איתא לעשה כלל, ופירשו התוספות (ד"ה ניתי) וכיון דאי אמרה לא בעינא ליתא לעשה אפילו אמרה בעינא ליה לא חשיב עשה לדחות דלא דמי למילה בצרעת, אלמא אע"ג דעשה אלים למדחי ללא תעשה אפילו הכי היכי דאפשר לבטל העשה על ידי מחילה אפילו לא מחלה לא אלים

ג' דהוריות (ג.) ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ ונפקא ליה הגמ' מדכתיב (משלי ג, טו) יקרה היא מפנינים, ומשמע התם דלכל מיילי קדים וכמו שאכתוב בחידושי שם:

7א אל תקרי משנאי. קשה לי והא אמרינן בפרק קמא דקדושין (לב:) הרב שמחל על כבודו כבודו מחול משום דתורה דיליה היא דכתיב (תהלים א, ב) ובתורתו יהגה, ואע"ג דסבירא ליה לר' יצחק התם דאין כבודו מחול ור' יוחנן אפשר לומר דכוותיה סבירא ליה, מכל מקום מאי פריך אר' פרידא דילמא סבירא ליה כמאן דאמר דכבודו מחול. מיהו בהא יש לומר מדאמר מימי לא ברכתי לפני כהן משמע דלפני שאר כל אדם בירך ולא מחל על כבודו, שמע מינה דסבירא ליה דאין כבודו מחול, ובעל כרחך הא דלא בירך לפני כהן משום עשה דוקדשתו, והא אמר ר' יוחנן וכו' אלמא עשה דכבוד התורה עדיף משל כהן.

מכל מקום קשה לי דהא מסקנא דשמעתא התם כמאן דאמר דרב שמחל על כבודו כבודו מחול, ודוחק לאוקמי מילתא דר' יוחנן דלא כהלכתא, וליכא למימר דדוקא בצנעה כבודו מחול אבל בפרהסיא לא, דהתם מוכח דאפילו בפרהסיא נמי, גבי רבן גמליאל ורבא דהו' משקי בהילולי ומחלי על כבודם, והא הילולי פרהסיא הוא ואפילו הכי מחלי על כבודם.

ויש לומר דאע"ג דהרב רשאי למחול על כבודו, הני מיילי כגון בקימה והידור רשאי למחול עליהם כיון דתורה דיליה היא, אבל לתת כבודו לאחר, אם הוא עם הארץ כבודו לאחר לא יתן, דאיכא משום משנאי, כדפירש רש"י שגורם לבני אדם לשנאותו שהרואה תלמיד חכם שפל לפני עם הארץ אומר אין נחת

[יד] הובא בבית יוסף יורה דעה סי' שלד.

[טו] עיין בשו"ת פרי יצחק ח"א סי' נב-נד מו"מ ארוך בינו לבין הגאון רבי נפתלי אמסטריים ז"ל בהבנת דברי רבינו. ועיין עוד בשער משפט חו"מ סי' יז סק"א, ובשו"ת יהודה יעלה ח"א אורח סי' ט.

8

משום הכי איצטריך קרא למעוטי דאין עשה דמצורע החמור דוחה אותה, הא היכא דשילוח הקן הוא בלא תעשה ועשה לא צריך למעוטא דפשיטא דאין כח בעשה החמור לדחות לא תעשה ועשה אע"ג דקילא, אלמא אלים כח עשה ולא תעשה קלין מעשה לחוד החמור, ואפילו הכי עשה ולא תעשה דאיתנהו במחילה נדחין אפילו מפני לא תעשה לחוד, כגון באנוסה שאינה ראויה לבא בישראל דאינה אלא בלא תעשה לחוד אלים כולי האי לדחות אפילו לעשה ולא תעשה דלו תהיה לאשה הוא עשה ולא תעשה דלא יוכל לשלחה, אלמא מפני קילותא דעשה ולא תעשה הללו הואיל ונתנו למחילה לא תעשה לחוד אלימא מהן לדחותן, אע"ג דאין כח זה בעשה החמור לדחות לעשה ולא תעשה, כל שכן עשה הניתן למחילה, שאפילו עדיפא אפילו הכי מה שניתן למחילה גרע כח העדיפותא והחומר שבה, שהרי החמור שבה דאין כח להעדיפא מעשה ולא תעשה ואלו הגרעון שבה מפני שניתן למחילה גריעה טפי, שאפילו אי היה עמה לא תעשה נידחת מפני לא תעשה גרידא, כל שכן דעדיפותא דידה לא מהני לדחות לעשה אחרת, דהא מצד המעלה שבה לא אלימא לדחות העשה ולא תעשה וכח הגירעון מורידה שאפילו עשה ולא תעשה שניתן למחילה נידחין אפילו מפני שאר לא תעשה גרידא.

→ **והשתא** אי כבוד הרב אפילו במקום בזיון כבודו מחול, אע"ג דעשה דכבוד התורה עדיפא הא גירעון שבה [ש]ניתן למחילה מגרע כח העדיפותא ואינו ראוי לדחות עשה אחרת, אלא ודאי במקום בזיון לא אמרינן הרב שמחל על כבודו מחול, והואיל ולא ניתן למחילה משום הכי אמר עשה דכבוד התורה עדיף והא בזיון הוא לעמוד לפני הבית דין.

למדחי ללא תעשה, הכא נמי אע"ג דעשה דכבוד התורה אלים משאר עשה, אי אמרת דיכול הרב למחול על כבודו אפילו במקום בזיון לא היה דוחה לעשה אחר^[טז].

ולא מבעיא לפירוש ריב"א ריש פרק ה' דפסחים (נפ. תוד"ה אתי עשה) גבי הא דאמר התם אתי עשה דפסח שיש בו כרת ודחי עשה דהשלמה שאין בו כרת דמיירי דוקא בענין דבעידנא דמיעקר עשה דהשלמה מקיים לעשה דפסח, אלמא סבירא ליה דאין כח בעשה החמור לדחות עשה הקל אלא בכי האי גוונא דעשה דוחה ללא תעשה, דתקשה הא, אלא אפילו לר"י התם בתוספות דעשה דחמור דוחה לעשה הקל אף על גב דלא מקיים החמור בעידנא דמיעקר הקל, מה שא"כ כן בעשה הדוחה ללא תעשה דבעינן דוקא בעידנא דמיעקר הלאו מקיים העשה, אלמא גדול כח עשה החמור לדחות לעשה הקל יותר מעשה הדוחה ללא תעשה, ותאמר הכי נמי כיון דעשה דכבוד התורה עדיף ואלים משאר עשה אע"ג דאיתא במחילה ובכי האי גוונא אין עשה דוחה ללא תעשה, מכל מקום עשה החמור דוחה לעשה הקלה בכאי גוונא נמי.

הא ליתא, שהרי אין עשה חמורה דוחה עשה ולא תעשה קלה, כדמוכח בשילהי מסכת חולין (קמ"א). דדריש שלח תשלח אפילו לטהר את המצורע, ופריך למה לי קרא הא אין עשה דוחה לעשה ולא תעשה דשילוח הקן, ודחיק הגמרא בכמה גווני לאוקמי לשילוח הקן אעשה לחוד, והוה אמינא דאתי עשה דמצורע דחמיר משום שלום בית דאסור בתשמיש המטה דאפילו השם שנכתב בקדושה נמחק על המים בסוטה מפני שלום בית והוה אמינא דידחה לעשה דשילוח הקן, קמשמע לן דלא. ומדדחיק הגמרא לאוקמא לשילוח הקן על עשה לחוד

[טז] הטורי אבן הוכיח מכאן דתלמיד חכם אינו יכול למחול בזיונו, דאי יכול למחול אינו עדיף ואינו בדין שתדחה עשה אחרת כדאמר בכתובות גבי אונס, ונעלם ממנו משי"כ התוס' ישנים שם דהתם הוא משום דגבי דידה ליכא עשה, וכה"ג כתבו התוס' בבבא בתרא (יג. ד"ה כופין), אבל משום דאיתא במחילה דוחה לא תעשה. ועיין בשו"ת חכם צבי (סי' מא). (מצפה איתו שבועות ל: ד"ה עשה). וכה"ק בהגהות אמרי ברוך כאן.

עיניו כהות ויליף לה מיצחק, ודאי יצחק טעה וסבר שעשו צדיק גמור הוא, כדאמר בכראשית רבה^[ט] ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו (בראשית כה, כח) שהיה צד את אביו בדברי פיו, שהיה שאלו אבא כיצד מעשרין את התבן וסבור אביו שהוא מדקדק במצות. והא דאמר בפרק קמא (ו.) אמר יצחק לפני הקב"ה יוחן עשו, אמר לו רשע הוא, היינו לאחר שהוכחו עיניו הודיעו לו זה, תדע שהרי אחר שכהו עיניו רצה לברכו אלמא עדיין החזיקו בחזקת צדיק.

והא דמשני הא והא גרמא ליה, קשה לי, דאם כן היכי יליף מיצחק דעיניו כהות, כיון דהתם היה גרם אחר נמי, קללות של אבימלך. ועוד קשה מנא ליה דהא והא גרמו ליה דלמא חדא מנייהו לחוד. ועוד קשה כיון דאיסור הסתכלות רשע נפקא ליה מאלישע ומשאת פני רשע מנא ליה כלל דקללות הדיוט מילתא היא, ומהא דיצחק אפשר לומר דהסתכלות עשו לחוד גרמה לו^[י].

ויש לומר דמשום דהסתכל בעשו לחוד כיון שהיה שוגג שהיה סבור שהוא צדיק כדפירשתי לא היו עיניו כהות, אלא שהקללה נמי גרמה לו, ואי משום קללה לחוד צדיק גמור כיצחק לא היה פוגע בו קללת הדיוט, תדע שהרי אבימלך קילל את שרה ואפילו הכי לא עשה לה קללתו רושם, ובעל כרחך היינו טעמא שהיתה צדקת גמורה, והוא הדין יצחק נמי אי לאו שגגת הסתכלות דגרמה לו נמי לא היו עיניו כהות, אלא ודאי הא והא גרמו ליה:

והנראה להביא עוד ראיה לדבריו מדאמר ריש פרק הנחנקין (סנהדרין פד:) רב לא שביק לבריה למשקל ליה סילווא, מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למיפתח ליה כוותא דילמא חביל והוה ליה (שגגות) [שגגת] איסור, ואי האב יכול למחול על בזיונו אם כן הוא הדין על הכאתו נמי יכול למחול, אם כן למה לא שבקו לבניהם למיפתח כוותא ולמשקל סילווא הוה להו למחול על כבודם, אלא ודאי כל כי האי גוונא שהוא דרך בזיון אין כבוד האב מחול, והוא הדין לכבוד הרב. והא דפריך התם אי הכי אחר נמי ומשני אחר שגגת לאו בנו שגגת חנק, אע"ג דאחר יכול למחול על הכאתו כדמוכח בסוף פרק ח' דבבא קמא (צג.)^[י], הא דפריך אי הכי אחר נמי היינו בסתמא היכא דלא מחל בהדיא.

מיהו קשה לי דאמר בפרק קמא דקדושין (לב.) רב הונא קרע שיראי באנפיה רבה בריה אמר איזיל אחזי אי רתח אי לא רתח, ופריך דילמא רתח ועבר אלפני עור, ופירש רש"י ודילמא רתח ואמר לאבוה מידי בריתחיה, ומשני דמחל ליה ליקרא, אלמא אפילו לענין בזיון כבוד אב מחול. ואולי יש לומר דכבוד הרב שאני דכבודו גדול משל אב, משום הכי במקום בזיון אינו יכול למחול על כבודו^[יח]:

מיומי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע וכו'.
ואע"ג דאסור להסתכל בדמות אדם רשע, מכל מקום אי אפשר לרוב עולם לזהר בזה, והיינו רכותא דידיה. והא דאמר ר' אלעזר

[יז] ברש"י (ד"ה א"ת) כתב דכונת רבינו להא דתניא התם הכני פצעני על מנת לפטור פטור, ועיי"ש במה שדחה ראיתו.

[יח] בשאלתות דרב אחאי פרשת משפטים (סוף שאילתא ס) איתא 'האב שמחל על כבודו כבודו מחול, הני מילי כבודו אבל הכאתו וקללתו לא', ובברכי יוסף (י"ד ס') רמ בשיוורי ברכה אות ח) הביא גירסא מכת"י ישן 'אבל צערו הכאתו וקללתו לא', ועיין עוד בברכי יוסף שם שהאריך בנדון זה, וראה במלואת אבן שהעתקנו חלק מדבריו מה שפלפל בדברי רבינו, ועיין עוד בגליוני הש"ס קידושין (לב.) שהוכיח מסנהדרין (מח.) 'כי בוז ליה אחולי אחיל זילותיה גבי יורשק', מפורש שגם על בזיונו מהני מחילה, ועיין עוד במנחת חינוך מצוה מח אות ג ובמצוה ריב אות ו ובהערות שם. ל

[יט] עיין במדרש פ"י סג אות טו-יז, ועיין בתנחומא פרשה ח, ובפירוש רש"י על התורה (פסוק כז ופסוק כח).

[כ] עיין בבן יהוידע (ד"ה לעולם וד"ה הא והא) שתיריך בכמה אופנים.

שאלות ותשובות

נצרך ממעי

חלק ראשון

כירורים דינים וחדושים, בבקורות המתעוררות כחיי יום יום
בארבעה חלקי השלחן ערוך, ובהלכות המדינה והארץ
מיצוי עומק הדין ממקורות הפוסקים בסגנון השוה לכל נפש

הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל

נתן צבי פרידמן איש שלום

רב מקומי בשכון ה'

בני ברק

תל-אביב • תשי"ז • ישראל

אוצר החכמה

והיוב תרומות ומעשרות מן התורה. והני מילי
סתראי נגהו?

וראיתי בערוך השלחן העתיד (סימן קו)
שנדחק ליישב סתירה זו.

אמנם יש לומר דלקושטא דמילתא אין כאן
סתירה, הלא הרמב"ם מביא בסתמא גם דינים
שאינן נוהגים בזמן הזה אלא הלכתא למשיחא,
ובירושה שלישי תהיה ביאת כולכם, ואז יהיה
חיוב תרומות ומעשרות מן התורה, כמו שאומר
הרמב"ם להדיא שם בסוף פרק א מה' תרומות
„שאינן לך תרומה של תורה אלא בא"י בלבד ובזמן
שכל ישראל שם שנאמר כי תבואו ביאת כולכם
כשהיו בירושה ראשונה וכמו שהן עתידין לחזור
בירושה שלישית", ולכן סותם כאן הרמב"ם וכותב
שאינה מועילה הפרשה זו התלויה בברירה כיון
דחיוב תרומות ומעשרות הוא מן התורה גם בזמן
הזה אם תהיה ביאת כולכם, אבל לאמיתו של דבר
היום שאין לנו עדיין ביאת כולכם ותרומה בזמן
הזה דרבנן מועילה הפרשה זו.

ואי ס"ד דהך אוקימתא דשיריה ניכרין שאמר
רבא קיימא במסקנא להלכה למה הביא הרמב"ם
את הטעם דברירה ששייך רק בדאורייתא ואלו
בדרבנן כגון תרומת ירק שהרמב"ם (בה' תרומות
פ"ב) פוסק שהיא דרבנן לא שייך דין זה. ואילו
לטעמא דשיריה ניכרין אינה מועילה הפרשה זו
גם בדרבנן, כמבואר בעירובין שם, אלא ודאי
דדעת הרמב"ם דאוקימתא דרבא לא קיימא
במסקנא להלכה.

ה

לכאורה יש כאן סתירה חמורה בדברי
הרמב"ם, לעיל הבאנו את דבריו בסוף פרק א
מתרומות שם הוא כותב דתרומה בזמן הזה דרבנן,
דבעינן ביאת כולכם, וזה היה בירושה הראשונה
וכך תהיה בירושה השלישית, אבל בירושה שניה
של עזרא לא היתה ביאת כולכם ותרומה בזמן הזה
היא דרבנן, ואלו בה' מעשרות (פ"ז) פוסק
הרמב"ם את הדין שלא מועילה הפרשה זו מכיון
דזה תלוי בברירה ואין אומרים ברירה בשל תורה.

סימן 7

בדבר „אאותנזיה" — רצח מתוך חמלה.

שאלה

האם מותר לקרב מיתתו של החולה, באותו מצב היאוש אשר המיתה
תחשב לו לגאולה ופדות מיסוריו הקשים.

תשובה

קשבת לשמוע מה היא דעת התורה ספרות ההלכה
והפוסקים ומוסר היהדות בשאלה כאובה ועדינה זו.

א

→ עצם השאלה; לקרב מיתתו של החולה
הנוטה למות, באמצעות מעשה או על ידי שב ואל

← בעיה זו אשר החברה מתלבטת בה זו עשרות
בשנים מבלי לקבל עליה תשובה ברורה, ואשר
נעשית אקטואלית בזמן האחרון על ידי המקרים
המעציבים שקרו כתוצאה מן המלחמה והשוואה
האיומה שהביאו על שארית הפליטה מחלות קשות
התמוטטות עצבים ודכאון נפשי. עלינו לתת אוזן

תעשה, כבר נדונה בהרחבה בהלכה. במשנה (שבת קנא) אין מאמצין (מסגירין עיניו) את המת בשבת, ולא בחול עם יציאת הנפש (תיכף ליציאת הנפש, דשמא רק נתעלף) והמאמץ עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים, והטעם מבאר רש"י, כי בטורח מועט מקרב מיתתו, ובברייתא (מסכת שמחות פרק א) המשילו את זה לנר שכבה והולכת, אדם מניח אצבעו עליה מיד כבתה. וכן פסק בשלחן ערוך (יורה דעה סימן שלט), והרמב"ם הוסיף; אלא ישהה מעט שמא נתעלף. וטעמא דמילתא (מסכת שמחות בראשו) דגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו. לימוד מפורש על הגדרה זו דגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו, לא מצינו בתלמוד, והיטיב דיבר בזה הנחלת יעקב (שם) שאנו לומדים את זה מסתירת הכתובים שהקשו שם בפתיחת מסכת שמחות, כתוב אחד אומר זיהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור, משמע דמכת בכורות היתה בחצי הלילה, ושוב כתוב, ביום הכותי כל בכור, משמע שההכאה היתה ביום? ויישבו שם בברייתא, דמחצות היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבוקר, ובבוקר מתו, ואם נאמר שהגוסס הרי הוא כמת, איך טמא ה' את עצמו לבכורי מצרים (ראה סנהדרין לט ובתוספות שם)? אלא ודאי דגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו. ויש לעורר לכאורה על הבטוי; כחי לכל דבריו, מדברי הטור בשם רבינו מאיר מרוטנבורג, מי שאמר לו ראינו בנך או אחיך גוסס לפני שלשה ימים צריך להתאבל עליו, ומקורו מגמרא (גיטין כח), רוב גוססין למיתה? אבל הדבר פשוט, שאלה הם שני דברים נפרדים, כל זמן שהוא גוסס עדיין נחשב הוא כחי לכל דבריו, לענין גיטין וקדושין וכו', אלא דרוב גוססין הם למיתה שאינם שבים לבריאותם, לכן צריך להתאבל עליהם אחרי שלשה ימים.

עקרו של דבר זה נאמר לאסור ליגע בגוסס שמא על ידי זה יקרב מיתתו, אם הדבר נוגע לטובת הנשאר בחיים, כגון שימנע קלקול של סרחון וכו', איך הדין אם רוצין לעשות את זה

לטובת הגוסס לקצר יסוריו?

בשלטי הגבורים (מועד קטן פ"ג, מובא ברמ"א יו"ד שלט) אסר מטעם המובא למעלה, מה שקצת אנשים נהגו כשאחד גוסס ואין הנשמה יכולה לצאת ששומטין הכר מתחתיו שימות מהרה, שאומרים שיש במטה נוצות של עופות שגורמים לנפש שלא תצא, והביא שם מספר חסידים סימן תשכג, אם היה איש גוסס ואין הנשמה יכולה לצאת עד שישמיהו במקום אחר, אל יזוזהו, וכתב עוד, אם היה איש גוסס, והיה קרוב לאותו בית אחד חוטב עצים ואין הנשמה יכולה לצאת, מסירים את החוטב משם, ואין בזה סתירה, כי בודאי לעשות מעשה בידיים שיגרום לעכב את יציאת נשמתו, כגון לחטוב עצים שם כדי שתתעכב הנשמה, או להשים מלח על לשונו וכו' שלא ימות במהרה, ודאי אסור שזה גורם צער לגוסס, אבל הדברים מותר להסירם באופן שלא יגע בגוסס. ומפורש עוד יותר בחכמת אדם (כלל קנא); אסור לגרום שימות מהרה, אף על פי שהוא גוסס זמן ארוך ויש צער גדול לו ולקרוביו.

נמצינו למדין מזה שאסור לתת לחולה הנוטה למות סממנים הממיתים אותו, גם אם החיים גורמים לו צער גדול, שזה כמו שופך דמים. אמנם לפי הדברים האמורים למעלה היה אפשר לחלק בין עושה מעשה בידיים שאסור, ובין שב ואל תעשה, דהיינו למנוע מן החולה שירות רפואי וכדומה, כדי לקרב מיתתו שיקל על החולה את יסוריו הנוראים.

ל

ב

תשובה שלימה על שאלה עדינה זו אנו מוצאים בתלמוד ערוך (ברכות י) בעובדא של חזקיה המלך, מסופר עליו (ישעיה לה) בימים ההם חלה חזקיה למות, ויבא אליו ישעיה בן אמוץ ויאמר אליו כה אמר ה' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה, מאי כי מת אתה ולא תחיה? מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא, אמר לו מאי כולי האי? אמר משום דלא עסקת בפריה ורביה.

אמר לו משום דחזאי ברוח הקודש דנפקי מני בנין דלא מעלי, אמר לו בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת עבדית ומאי דניחא קמי קודשא בריך הוא ליעבד. אמר ליה השתא הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפק מנן בנין דמעלי, אמר לו כבר נגזרה עליך גזירה, אמר לו בן אמוך כלה נבואתך וצא, כך מקובלני מבית אבי אבא (דוד המלך) אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל יתייאש עצמו מן הרחמים, שנאמר: הן יקטלני לו איחל.

והלא דברים קל וחומר, ומה התם גבי חזקיה והמלך שהכתוב העיד עליו; חלה חזקיה למות, והקב"ה שלח על ידי נביאו ישעיה; מת אתה ולא החיה, ובודאי היה לו להתייאש מחייו, שכבר נאמר (במדבר כג) לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם, ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה? עם כל זה לא נתייאש מן הרחמים אלא התפלל שיחיה, וכאשר נוספו באמת על שניו חמש עשרה שנה, מכל שכן בחולה דעלמא שאין אנו יודעים האם באמת נגזר דינו למות, ואף אם הרופא ישפוט בדעתו שאין תרופה למחלתו, לא מבעיא רופא יחידי בודאי יש לתלות שטועה בדעתו, ואולי אינו מסוכן כל כך, אלא אפילו אם החליטו כן רופאים הרבה, ומצינו שרופאים נאמנים אף לגבי האיסורים החמורים כגון שבת ויום הכפורים שמחללים אותם על פיהם, היינו מטעם פקוח נפש, בפעולת הרפוי, לרפאות את החולה, להחיותו ולהחלימו, אבל לא להמיתו, שאין בזה מצוות שמירת הבריאות אלא היפוכו, ובכל אופן הלא אפשר שיבריא, ומי עלה לרקיע ומי בא בסוד ה' לידע האם באמת נגזר דינו למות. ומכל שכן שראינו מעובדא דחזקיה המלך, שגם אם ה' צוה בפני נביאו שימות החולה אסור לו ולנו להתייאש מן הרחמים שיחיה. ואל תשיבני; אין מזכירין מעשה ניסים? כי חזקיה המלך לא ידע שיעשה לו נס. ונראה מתוך דברי הגמרא שיש חיוב הנלמד מתוך הפסוק, הן יקטלני לו איחל, לקוות ולצפות לישועת ה'.

ובפרט שאנו רואים בחוש, גם הרופאים מודים בזה, והנסיון מעיד, כי אחוז מסויים מן החולים שנדונים על פי חכמת הרפואה הטבעית הנודעת כעת, ומוכרים לחסרת-תקוה להישאר בחיים, יש אחוז מסויים שחוזר לאיתנו מסיבה בלתי ידועה לנו, וגם חכמת הרפואה מתפתחת מיום ליום ומשעה לשעה, חדשים לבקרים מתגלים תרופות לרפאות חולים חסרי ישע ומחזירים אותם לחיים ובריאות. אם כן לא מבעיא שאסור לקרב מיתתו, אלא מחוייב כל אדם בכל האופנים לחפש ולבקש רפואות וסמים לרפאותו ולהחיותו, אף אם כפי דעתו מאריך יסוריו ולא חייו, כי צריך לקוות ולצפות לישועת ה' עד נשימתו האחרונה — הן יקטלני לו איחל!

ג

7 פוק חזי כמה יגיעות יגעו וכמה טרחות טרחו → ושקדו חכמים בענין הלנת המת, בסערה שהתחוללה לפני כמאה וחמשים שנה כאשר כמה מתחדשים פקפקו על איסור הלנת המת, מדוע לא נחשוש שמא נתעלף וחי הוא עדיין, כאותה עובדא של מסכת שמחות (פרק ח) באחד שפקדו על קברו ומצאוהו חי והוציאוהו מקברו וחי אחר כך כה שנה והוליד ה' בנים (עיין בטור), אם כן היה לנו לחוש לספק פקוח נפש ולהמתין עם הקבורה עד שעת עיכול המבואר במשנה (סוף גדה); הזב והזבה והנדה והיולדת והמצורע שמתו מטמאין במשא עד שימוק הבשר, כי גזירה שמא רק נתעלפו ואם נמוק הבשר אז הוא מת ודאי, ולמה לא נחוש לזנה?

וביאר הגאון בעל חתם סופר (יורה דעה שלח) כי הן אמת דלהמונים אין הפרש בין צורתו ושכבו קודם יציאת נשמה ובין כמה שעות אחריו עד התחלת סימני עיכול, ואם כן משעת עילוף עד שעת עיכול שהוא יום או יומיים אין שום היכר להמונים, אבל להבקיאים ימבינים בדבר כמו אנשי החברא קדישא והמתעסקין שעומדים עליו בשעת יציאה נשמה, ויש להם הסימנים

המקובלים בידם, והוא הרגש כל שהוא בדפיקה ידועה, או שיעור המבואר בתורה; כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, שהכל תלוי בנשימת האף, (יומא פה, רמב"ם ושו"ע), אז הוא מת בודאי. (דכירנא כד הוינא טליא שמעתי שפעם אחת נתנה עיריית בראדי בגאליציה פקודה שלא לקבור שום מת תוך מ"ח שעות לפטירתו, והיתה מבוכה גדולה בקהילה שזה נגד דין התורה שאסרה הלנת המת, ושלחו את הגאון רבי שלמה קלוגר שישתדל לפני שר העיר לביטול הגזירה, כאשר בא הגאון אל השר אמר לו השר גם אני כמוכם מעריך את התנ"ך בתור ספר קדוש, אמנם הראה לי באיזה מקום כתוב בתנ"ך חיוב קבורה ביום פטירתו. הוציא הגאון ספר תהלים מתוך תיקו והראה לו „תצא רוחו ישוב לאדמתו ביום ההוא“, הדבר הוטב בעיני השר ונתבטלה הגזירה). ועל ההיא עובדא דמסכת שמחות כותב החתם סופר, הוא מקרה בעלמא ממקריים רחוקים אחת לאלף שנים שיקום אחרי נפלו וביטול נשימתו, ואפילו מיעוטא דמיעוטא לא הוי, כמו שמצינו מעשים ומקרים נפלאים מחוץ להיקש שכלי וטבעי ואינו נכנס בגדר חוששין למיעוט. עיי"ש. וכל זה כשמת ממש, ואין נשמת רוח חיים באפיו, אבל כל עוד בו נשמתו חיובא רמיא עליו ועל קרוביו ועל כל אחד מישראל לעשות התאמצויות והשתדלויות לבקש רחמים ולעסוק ברפואות אולי יזכה להיות מהמיעוט שאינם מתים מאותו חולי המוסכם אצל חכמי הרפואה לחסרת־קוה. L

ד

← 7 לכאורה יש להעיר על הדברים שכתבנו למעלה מדברי המדרש (רבה בראשית פל"ד); ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, אך, להביא את החונק את עצמו, יכול כשואל (שאמר לנערו שלוף חרבך ודקרני בה, שהפיל עצמו בחרב שלא יתעללו בו הפלשתים)? תלמוד לומר אך. וכן מבואר בפוסקים (יורה דעה סימן שמח) שאם ממית עצמו שירא שיבא לידי ענויים גדולים כדרך

משפטי האינקוויזיציה של הגויים בימי הביניים שרי להרוג את עצמו. ומה לי אם היסורים באים על ידי גויים או יסורי מחלה? ואולי היה מקום לשפוט מזה לכל הפחות שהוא בעצמו יוכל להימלט מיסוריו על ידי שימית את עצמו בסם, וממילא נוכל לדון בזה גם על הרופא שיעשה כן בשליחותו של החולה?

כמה תשובות בדבר: חדא. מי יימר דשרי לעשות כן. המדרש לא קאמר רק שאין לו דין של מאבד עצמו לדעת, שהיא עבירה שאין למעלה הימנו וחמור מכל חייבי כריתות שבתורה שיצרו מתגבר עליו לתאוה או כעס וכיוצא בו, ואחרי כן יכול לחזור בתשובה, אבל זה שאבד עולם מלא בידיו, כי בשביל יחיד נברא העולם, ועושה מעשה שאין סיפק בידו לעשות תשובה ולכן אין מתעסקין עמו לכל דבר (ראה יורה דעה שמח), וזה שהרג את עצמו בכדי שינצל מיסורי הגויים אין לו דין זה ואינו חמור כל כך, לפי שיש לו קצת התנצלות, אבל עבירה היא מכל מקום לעשות כן. ושאל שאני שידע בודאי שימות, שאמר לו שמואל „מחר אתה ובניך עמי“ — עמי במחיצתי, והגם כי הוכחנו למעלה מעובדא דחוקיה המלך שאף באופן זה שידע בודאי שימות אל ימנע עצמו מן הרחמים? יתכן שכאן שנגע הדבר לכבוד מלכות ישראל שלא יתעללו בו פלשתים, זה כבודו של עם ישראל כולו, לא נחשב זה לחטא. אבל אחרים, גם אם אויביו יקיפוהו וחרב חדה מונחת על צוארו, אסור לטרוף נפשו בכפו, ולא ימנע עצמו מן הרחמים, כי ה' ברחמיו יציל בחסדו הלקוחים למות ומטים להרג, כפי שהוכיחו בנסיון עובדות רבות.

וראה בדעת זקנים (מבעלי התוספות פרשת נח) שהביא שני פירושים בדברי המדרש האם רשאי אדם לחבול בעצמו בשעת השמד, ומעשה ברב אחד ששחט הרבה ילדים בשעת השמד כי היה ירא שיעבירום על הדת, והיה שם רב שני שכעס עליו וקראו רוצח, וזה לא היה חושש, אמר השני אם כדברי יהרג אותו רב במיתה משונה, וכן היה שתפסוהו עכו"ם והיו פושטים עורו ינות

נים חול בין אור לבשר רח"ל, ואחר כך נתבטלה הגזירה, ואם לא שחט את התינוקות היו ניצולין. (ועיין בגיטין דף נו בילדים וילדות שנשבו לקלון, ובסוף כתובות במעשה דההוא כובס). היוצא לנו מכל זה שעיקר הספק אצלם היה רק בנדון שלהם שרצו הגויים להעבירם על הדת מתוך יסורים גוראים, ולהביאם לידי כפירה ושמה, וחושש בנפשו שלא יוכל לעמוד בנסיון, או באופן שנשבו לקלון, וגם בנדון זה אין היתר עליו מצד הדין, יש אולי רק לימוד זכות למפרע על מה שעשו. בשו"ת בשמים ראש שהדפיס הרב רבי שאול רב פפד"א וייחסו להרא"ש — ואשר יצאו נגדו עוררים שלא הרא"ש חברם — מביא בסימן שמ"ח שאם איבד עצמו לדעת מתוך רבוי צרותיו דאגות ויסורי עוני גמור, אין לו חטא ודין של מאבד עצמו לדעת עיי"ש, אכן בספר הר אבל פקפק על דבריו וכתב דלאו גושפנקא של הרא"ש חתים עלה. וגם בשו"ת חתם סופר (אבן העזר ח"ר סימן סט) כותב דבלי ספק הוא עון פלילי, צא ולמד מרבי חנינא בן תרדיון (עבודה זרה יח) שאף על פי שהיה מיצר מאד ומיתתו טוב לו מחייו, שהרי האיטפקלטור שקירב מיתתו בסילוק ספוגי הצמר זכה לחיי העולם הבא, מכל מקום הוא בעצמו לא פתח פיו שיכנס בו האש, ואמר; מוטב שיטלנו מי שנותנה ואל ישלוט הוא בעצמו. וכתב הלאה שבזה נזדייף ספר בשמים ראש, ואפילו המיצר מכל מקום רוצח הוא ומת ברשעו. הרי שגדולי הפוסקים דחו הנחה זאת. (כידוע מת הרב שאול הנ"ל על ידי מיתת עצמו מתוך דכאון ועוני רח"ל).

L

ה

76 אבל בבעיה שלנו נהפוך הדבר, גם אלו היה ברור לנו הדבר — בנגוד למה שהוכחנו למעלה מחזוקיה המלך ומעובדות ומקרים שישנה תרופה גם למחלות חסרת-תקוה — ולא היה לנו שום ספק כי החולה לא יאריך ימים, יש גם כן ערך לחיי שעה שלו, שהרי הוא יכול לסגל מצוות ומעשים

טובים במשך השעה הזאת, לחזור בתשובה, לעשות צדקה וחסד, וכבר אמרו חכמים (עבודה זרה י) יש קונה עולמו בשעה אחת. ותנן (אבות פרק ד) יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא. ואת הדין המבואר (יומא פה) דמפקחין את הגל ומחללים השבת להצלת נפשות אפילו לחיי שעה, שאם אנו יודעים בטוח שאחרי הצלתו באמצעות חילול שבת לא יחיה רק שעות ספורות, גם כן מותר לחלל עליו שבת, ונקבע להלכה (רמב"ם פ"ב מה' שבת או"ח סימן שכט), והסביר המאירי (שם) מפני שיש תועלת בחיי השעה שלו שיכול לעשות תשובה ומעשים טובים.

ויש ליישב בזה את הפליאה כי בתרגום אונקלוס על הפסוק (ויקרא יח) ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, מפרש התרגום, „ויחי בהון לחיי עלמא“, שאין לו מובן, כי האונקלוס רגיל לפרש פשוטו של מקרא, אכן לפי זה נכון, כי אנו לומדים מהפסוק וחי בהם — ולא שימות בהם, שאפילו לחיי שעה מפקחין ומחללין שבת, ורוצה התרגום לבאר את הסברא, מכיון שבאותה השעה הוא יכול לסגל לעצמו חיי עולם, לעשות מעשים טובים, ויחי בהון לחיי עלמא, כי יש קונה עולמו בשעה אחת. ולפי זה בודאי שחייבים להשתדל לרפאות חולה אנוש כדי להאריך שעותיו, כי יש קונה עולמו בשעה אחת. L

1

7

→ אמנם לפי סברא זו יוצא לכאורה שאם הוא במצב נפשי או רוחני כזה שאין בכחו ובאפשרותו לעשות מצוות ומעשים טובים אין כאן דין של הצלה, לפי הסברו של המאירי הנ"ל, ממילא בנדון של מחלות רוח וכדומה אולי יש מקום להתיר להקל יסוריו על ידי קירוב מיתתו? מאחר שבין כך הוא לא יוכל לעשות מצות ומעשים טובים בשעות שיוסיפו לו? זה אינה כבר ביאר הגאון בעל חפץ חיים במשנה ברורה (סימן שכט) כי

דברי המאירי הם רק לטעמא בעלמא, אבל אינם יסוד להלכה, כי לדינא אין ההצלה תלויה כלל בקיום המצוות, שאין הטעם של ההצלה כי דחינו קיום מצוה אחת בשביל קיום הרבה מצוות, כפי שיוצא מתוך הסברו של המאירי, אלא התורה ציוותה לדחות כל המצוות בשביל חיים של ישראל, כפשוטו של המקרא, ושמרתם את חוקותי זאת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם — ולא שימות בהם. וכמו שכתב הרמב"ם (בפרק ב מה' שבת); שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלום בעולם, יוצא שאנחנו חייבים לדחות את כל המצוות בשביל להאריך ימיו של אדם מישראל, אפילו לשעה, ואפילו אם הוא במצב נפשי ורוחני כזה שאין לו שום אפשרות או הבנה לקיים מצוות. ועל אחת כמה וכמה שאין רשות למישהו או אפילו לו לעצמו לקצר שנות חייו או שעותיו. L

אינו מהגהו. הרי בפירוש שמצוה להתפלל עליו שימות, לקרב מיתתו של החולה המצטער הרבה בחליו? אמנם לאמיתו של דבר אין משם שום סתירה לדברינו. דאינו עושה שם דבר לקרב מיתתו של החולה, רק על ידי התפילה, והרי הדבר תלוי בדעת עליון אשר בידו נפש כל חי, ומבואר ברש"י (תענית יד ע"ב ד"ה רשאי ליפול על פניו), כי אין אנו בטוחים שהתפילה מתקבלת, וכן מבואר בזוהר הקדוש, הקדוש ברוך הוא מתאוה לתפילתן של צדיקים, מכל מקום לפעמים עביד ליה רעותיה ולפעמים לא עביד ליה רעותיה. הרי שאף על פי שהתפלל עליו שימות, שלפי דעתו טוב לו המות מחיים, אמנם ההכרעה היא בידי הקדוש ברוך הוא האם לקבל תפילתו, והחותר חיים לכל חי ירפא מזורו למרות התפילות שלו. L

ח

ז

יש להביא ראיה שאסור לרופא לקרב מיתתו של החולה, אף אם לפי מיטב ידיעתו הוא יעשה לו טובה בזה שיקצר חייו, וזה נחשב לעון פלילי. דהנה מבואר במשנה (קדושין דף פב) שאמרו שם בין השאר „טוב שברופאים לגיהנם“. והוא קשה להבין ותמוה לעין כל. ופירש רש"י; אינו ירא מן החולי ומאכלו מאכל בריאים ואינו משבר לבו למקום ופעמים שהורג נפשות ויש בידו לרפאות העני ואינו מרפא.

ומכאן תוכחת מגולה נגד שביתת הרופאים, שמונעים תרופות מהעניים מפני שלא מקבלים את הסכומים הנדרשים על ידם. זה נוגד בהחלט את מוסר התורה.

ושמעתי ממורי זקני הגאון רבי יעקב פרץ פרידמן רבה של ב' אודווארי זצ"ל ומטי ביה משמיה דהגאון רבי מאיר א"ש זצ"ל מאונגוואר, דהרי אנו מתפללים בתפילת שמנה עשרה; כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה. והכוונה בזה בתואר הכפול „נאמן ורחמן“ כי רפואות שבידי אדם קשורים לפעמים בנחוחים קשים ובתרופות

והעיר לי רב גדול אחד הי"ו מדברי הר"ן (נדרים דף מ) על דברי הגמרא; כי אתא רב דימי אמר כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה וכל שאינו מבקר את החולה גורם לו שימות, מאי גרמא אילימא כל המבקר את החולה מבקש עליו דחמים שיחיה וכל שאין מבקר את החולה מבקש עליו שימות, שימות ס"ד? אלא כל שאין מבקר חולה אין מבקש עליו רחמים לא שיחיה ולא שימות. וביאר הר"ן, נראה בעיני דה"ק פעמים שצריך לבקש רחמים על החולה שימות, כגון שמצטער בחוליו הרבה ואי אפשר לו שיחיה, כדאמרינן (כתובות קד) דכיון שחזאי אמתיה דרבי דעל כמה זמנין לבית הכסא ואנח תפילין וקא מצטער, אמרה יהי רצון שיכופו העליונים את התחתונים, כלומר דלימות רבי, ומש"ה קאמר דהמבקר חולה מועילו לחיות מפני שהיא תפילה יותר מועלת, ומי שאינו מבקרו אין צריך לימר שאינו מועילו לחיות, אלא אפילו היכא דאיכא ליה הנאה במיתה, אפילו אותה זוטרת

מרות ועל הרופא להתאכזר על החולה לתת לו את הרפואה המתאימה, אבל אם הרופא הוא בעל לב טוב ורחמן, הוא טוב שברופאים, ומרחם על החולה ומונע ממנו את התרופה המרה והקשה, או הוא לגייהנם, שהרי הוא גורם לאבדן חייו של החולה. אבל זה רק ברפואות שבידי אדם, אבל רפואה הבאה בידי שמים יכולה להיות על ידי הימנעות מאכזריות, כמו שמבאר בבעל הטורים (שמות טו) „כי אני ה' רופאיך” הפא רפויה שרפואה בידי שמים באה בשופי ובקלות, ושבידי אדם באה בקושי ובחזוק, לכן כתוב שם „ורפא ירפא” בדגש. אם כן ברפואה בידי אדם אם הרופא הוא נאמן אינו יכול להיות רחמן ולהתחשב עם צערו של החולה אלא עליו להתאכזר עליו לתת לו הרפואות הקשות כדי להחלימו, אבל אצל הקדוש ברוך הוא, כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה, שניהם יחד.

אמנם בתוספות ר"י הזקן (שבגליון הש"ס ראם) מבאר; טוב שברופאים לגייהנם, שממיתים את החולה. ויש להבין איך קורא לזה הרופא שממית את החולה בשם טוב שברופאים, הלא הוא הגרוע שבהם, שאינו מרפא אותו אלא ממיתו? אלא כוונתו היא שהרופא מתוך טוב לכו ורחמנותו על החולה ורואה את מצבו המיואש מלא כאבים ויסורים ומתוך זה הוא מתרחם עליו והורגו, על זה אומרת המשנה; טוב שברופאים לגייהנם, כי הוא בכלל רוצח נפש, שאין לו הזכות ליטול את חייו של החולה. L

ט

ק נקודה נפלאה זו שביררנו למעלה מתבטאית היטיב בלשון חכמים מרפא ובדברי התורה (שמות כא) „ורפא ירפא” ודרשו חכמים (בבא קמא פח) „תנא דבי רבי ישמעאל מכאן שנתנה התורה רשות לרופא לרפאות”.. ובהלכה (יורה דעה שלו);

נתנה התורה רשות לרופא לרפאות, ומצוה היא ובכלל פקוח נפש היא ואם מנע עצמו הרי זה שופך דמים”. והעירו על זה כל הפוסקים על כתירת הלשון שמתחילה אמר רשות רופא לרפאות. יוצא שזה רק רשות, ואחר כך הוא אומר „מצוה היא ובכלל פקוח נפש” ? (עיין בטו"ז שעמד בזה. ועיין ב"ח ויד שאול). ואשר אנכי אחזה בזה בס"ד כי השקפת התורה וחכמנו הקדושים בקשר לפעולת ותפקידי הרופא אחרת היא לגמרי מהשקפת זולתנו. לפי השקפת התורה אין החולה נמסר לגמרי לרשותו של הרופא לעשות בו כטוב בעיניו וכפי שיראה לנכון לתועלת החולה לפי חכמת הרפואה שלו, שיפול הספק; באם הרופא רואה לנכון להמית את החולה כדי להצילו מיסוריו ולגאלו ממכאוביו האימים האם הוא רשאי לעשות את זה? אנו מאמינים אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, הוא מחי ומסי, מחצתי ואני ארפא, ובאם נחלה האדם או נתנה התורה רשות לרופא לרפאות, רשותו מוגבלת אך ורק, לטפול רפואי, ולא יותר, ובאם אינו יכול לרפאותו, כי לפי דעתו מחלה אנושה היא, באותו רגע פסקת רשותו של הרופא עליו.

נתנה התורה רשות לרופא לרפאות ולא להמית, אף אם חושב הוא לתועלתו ולטובתו של החולה או של אלו הנשארים בחיים, אסור לו לעשות כן, כי סמכותו מוגבלת לטפל רק ברפואתו. ואם הרופא נותן לו סמים להמיתו, הנה הוא רצחו נפש, אשר לא נתנה התורה לו רשות על זה. ואם לא יכול לרפאותו, אז יסלק ידו ממנו, וה' ישלח לו עזרו מקדש באיזה אופן שהוא, אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. וגם אם החולה בעצמו מתחנן להזריק לו רעל ולהחיש מיתתו, אינו רשאי. ועל זה אמרה התורה „ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש”. ועל כגון דא אמרו חכז"ל; על כרחך אתה חי! L

שו"ת

18

תשובות והנהגות

השלם

חלק ראשון

כ"ט

תשובות בד' חלקי שו"ע למעשה האיך לנהוג
הידורים, אזהרות, והנהגות לכל ימות השנה
ובתוכם דברים הרבה בע"פ שקבלתי ושמעתי
מגאוני וצדיקי הדור (וצ"ל)

מאת

הרב משה שטרנבוך

רב וראב"ד דק"ק מרכז התורה ביוהנסבורג
מח"ס "מועדים וזמנים" ו"טעם ודעת" עה"ת
סגן נשיא העדה החרדית בעיה"ק

מהדורה חדשה

סודר מחדש עם הרבה הוספות, הערות ומקורות
בתוך התשובות ופנים חדשות בא לכאן בכל הספר

עיה"ק ירושלים תוכב"א

שנת תשנ"ב לפ"ק

שכופין חולה לקבל תרופה).

מיהו במקרה שלפנינו היו הסכויים קלושים גם לדעת הרופאים, והחולה אמר שאיננו מוכן לסבול יותר ייסורים נוראים, הנה אף שאין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב, מ"מ לא מצינו חיוב על החולה לסבול כאבים נוראים במקום שגם לאחר הכאבים רוב הסיכויים הם שמצבו לא ישתפר, ואף שלדחות איסורים מותר גם במקום שע"פ רוב לא יועיל היינו מפני שנאמר וחי בהם, אבל החובה להצילו יסודו ממה שנאמר "והשבותו לו" או "לא תעמוד על דם רעך", וכשהחולה דורש הצלתו או שותק נראה שהרופא מצווה על כל פעולה היכולה להצילו אף שע"פ רוב לא יועיל, אבל כשהחולה עצמו מוותר ואינו מוכן לסבול ויש רוב דלא יועיל, לא מצינו חיוב להכאיבו בעל כרחו, ובפרט שהייסורים גופא עלולים להחמיר מצבו, ומותר לו להחליט לצפות לישועת ה', אף שלרופאים לא היה נראה לעין כיון שיש רוב וכאבים כהנ"ל. (עיין ברמ"א אהע"ז סימן ד' סעיף ל"ד שברוב עכו"ם מפקחין עליו הגל בשבת אבל אין חיוב להוציא ממנו להחיותו עיי"ש היטב).

ובמקום הצלת אבר שאינו נוגע לחייו ורוצים הרופאים להכאיבו נגד רצונו, נראה שתלוי אם לרופאים כדאי הדבר והטיפול מקובל על כל אחד נראה שמותר להם לעשות כן דבטלה דעתו והוא מפונק וטועה, ואין בזה בל יוסיף שמתכוונים לטובתו דוקא, אבל אם זהו המצאה חדשה ולא כל אחד מסכים לכך, או בייסורים נוראים אינו חייב לסבול להחזיק איבריו, ואי אפשר להכאיבו בעל כרחו צער גדול בסכנת אבר, שאינו מחוייב בייסורים להחזיק איברים, ואף אם לדעת הרופאים טועה בזה טעות מרה ויתחרט אחר כך, אם הסבירו לו המצב ומסרב אין לרפאותו בסכנת אבר בעל כרחו כה"ג.

סימן תתס

שאלה: אם מחללין שבת עבור חולה במחלה שאין בה סכנה אבל יש חשש שיתפתח החולי למצב של סכנה.

אין ספק דאף שעכשיו אין שום סכנה עדיין, אם עלול להתפתח למצב של סכנה ח"ו חייבים לחלל

שבת ודוחין כל האיסורים, וכמבואר בשו"ע בסי' תרי"ח וביאור הלכה שם ובסי' שכ"ח ס"ה עיי"ש במ"ב, אמנם נראה שבאופן שאינו אלא צד זהירות אבל אין שום חשש רציני שיכנס לחשש סכנה - לא נקרא חולה שיש בו סכנה, ואסור לחלל שבת עבורו. ורואים בחוש מקרים שאף הרופאים בעצמם היו דוחין הפעולה במקום איזה צורך, וכגון שאין רופאים לפנייהם וכדו' שלא היו קורין לרופא אחר כיון שאין בזה צורך דחוף, רק לגבי חילול שבת מזולזלין לגמרי שלא מבינים ערך שבת קודש, כל כה"ג נראה שאין היתר לחלל שבת, אבל כשיש איזה ספק במדת הרצינות אין להתמהמה ויש לחלל שבת כשעלול להסתכן.

ומיהו לפמ"ש המ"מ פ"ב דשבת (הלכה י"א) הטעם שאמרו ביולדת שכל מה שאפשר לשנות משנין כיון שהוא דבר טבעי ואין אפילו אחת מאלף מתה מחמת לידה ע"ש, לפי זה היה נראה דבחשש רחוק שיתפתח למצב סכנה, הואיל והשתא באופן הטבעי כולם יוצאים מזה ראוי להשתדל לעשותו ע"י שינוי או על ידי עכו"ם, אמנם בסכנה קרובה לפנינו אין אפילו להתמהמה לדרכים אלו דוקא.

סימן תתסא

שאלה: חולים חשוכי מרפא אם חייבין → לדאוג ולהמציא להם הנשמה, הזנה ותרופות אף שהם סובלים קשה ולא יגיעו לעולם להכרה.

האחרונים דנו בזה, ועיין בבה"ל (שכ"ט) דפשיטא ליה שאפילו בגוסס ויש תקוה שסממנים יועילו להאריך חייו ברגעים, חייבין בכך אף במקום חילול שבת, ולפי התורה כל רגע ורגע בחיים אף בכאבים חשוב מאד, ויכולים לזכות ברגע חיים לתשובה כמבואר במאירי, וזוכין בכך לחיי נצח שאין ערך לחשיבותו.

אמנם מחדש שם הבה"ל שאפילו קטן מרוצץ או שוטה מרוצץ שלעולם לא יתודה ויקיים מצות, ג"כ דוחין שבת לחיי שעה שלו, ומוכיח כן מסוף פ"ק דכתובות בתינוק הנמצא בעיר שרובה עכו"ם שמותר לו לאכול נבלות ולחלל שבת ומ"מ חייבין להצילו ולפקח עליו את הגל, חזינן שבהצלה חייבין אף שלא

שיעור, והדברים נוראים, ואפילו בחולה מחלל שבת ר"ל כשאינו להכעיס רק כתינוק שנשבה אנו תולין שברגעים האחרונים כשהמיתה לפניו ממש יכיר האמת שעולם הזה אין בו ממש וישוב בתשובה ^{אשר תשובה} ויתכפר לו.

מיהו יש לרופאים ליהזר בזה מאד לא למהר להחליט שאין סיכוי שיגיע לדעתו, וכבר שמענו מקרים שרופאים נתיאשו ולבסוף נתברר, ולכן נכון כל זמן שנשמה באפו לא להתרפות משום פעולה להחזיקו בחיים ואולי יעזור ה' ויושיע וגם יגיע עוד לכלל דעת.

סימן תתסב

שאלה: נוכחות הבעל בחדר לידה.

אשה הדורשת שבעלה יהא עמה בחדר בשעת לידה ממש. וטוענת שבוה מייטבא דעתה. והשאלה בזה שהרי הבעל אסור להסתכל במקומות המכוסים שבה, וטוענת האשה שאם בעלה בחדר ומעודדה בדברים נח דעתה ועומדת על כך שישאר בחדר הלידה שאל"כ היא במצב פיקוח נפש. נראה שאין זו דרישה טבעית שתדרוש האשה שבעלה יהא עמה בחדר הלידה, ולא שמענו כן מעולם אלא בזמן האחרון, וכנראה למדה או שמעה מחברותיה שעושים כן. ע"כ יש להסביר לה את הדין שאסור, דסחור סחור אמרינן לנזירא לא תקרב, ודאי תייב דעתה בלי זה, וכדאיתא גבי יוה"כ בגמרא יומא (פב:) שלוחשין לה יוה"כ היא, אף כאן אומרים לה שאסור לו להיות בחדר מן הדין, ועובדות ידענא שאמרר כן לאשה ונחה דעתה. ואם היא בכל זאת צועקת דאף שאסור מן הדין, היא לא יכולה לעמוד בכך ואצלה זה בגדר פקוח נפש, ומרגישים שהבקשה אינה נובעת מתוך זלזול בדיני התורה, יעמוד בחדר אבל לא יסתכל במקומות המכוסים ח"ו.

שוב מצאתי דברי ידידי הגאון המפורסם וכו' רבי משה הלברשטאם שליט"א (מו"ץ בעדה החרדית בעיה"ק) ועוד רבנים שאוסרים לבעל להיות בחדר בכל אופן, ובפרט כשפועל לפי הוראות הרופאים ומוסר לאשתו הנחיות מה לעשות, גש בכך איסור גמור, דבכה"ג חמיר טפי שהחוש מעיד שמהנמנע שלא יבוא לידי איסור בהסתכלות, ומביאים מגאוני הזמן שהסכימו כן.

ישמור מצוות דהא אינו צריך לשמור מצוות, (וכ"כ במנ"ח במוסך השבת והעיר מזה על האוה"ח הק' בפרשת כי תשא שכתב שלחיי שעה אין מחללין שבת אלא בידוע שיגיע לשמירת שבת ע"ש), אבל לא מצאתי מהגמרא שם ראה מכרעת, דאפשר דהא דמצילין אותו ה"ט שמא לבסוף יתברר שהוא יהודי, ומה שבמרוצץ מחללים שבת להצילו, ומביא המ"ב מכאן להוכיח שאפילו לא יגיע לדעת מחללין, שבמרוצץ הלא לא יגיע לכלל דעת, אפשר עוד לומר שבמרוצץ ונפלה מפולת שממיתו, חייבין להסיר הדבר שממיתו, אבל כשהמיתה היא טבעית, רק אפשר להאריך ימיו או רגעיו באופן מלאכותי, אפשר דהיכא דברור שאין סיכוי בדרך הטבע שיגיע בזה פעם להכרה אין חיוב. (ושמעתי על הגאון וצדיק רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל שביקש דכשיגיע למצב שיהיה בלי הכרה, ושאר כוחות הגוף כבר יכלו מזקנה, שלא יעשו בו פעולות חיצוניות שרק מאריכות את פעילות הלב והנשימה באופן מלאכותי כשאין שום סיכוי כלל שבוה יגיע לחיים בדעת).

בביה"ל הוכיח עוד מהא דמחללין שבת על שוטה להצלתו (אף שלא יתרפא בדעת), אך י"ל דכל זה לחיי שעה כשהוא בהכרה, אבל מי שלעולם לא יזכה לאיזה מצוה ולא תהיה לו הרגשת חיים וישאר בלי דעת ובלי הכרה, והוא טרפה וגוסס ויכולים להחיותו באמצעים מלאכותיים לחיי שעה אבל יהא בלי הכרה, אולי גרע מחיי שעה ואין לנו ראה שחייבין להחיותו בכה"ג. ונראה שהכל תלוי בזה: אם הרופאים מטפלים בו באמצעים מלאכותיים להחזיקו חי אבל אין שום סיכוי כלל שיגיע להכרה אין בזה חיוב, אבל כשיש איזשהו סיכוי שבוה יחזור להכרה, וכ"ש סכוי קל שיחלים, וכבר שמענו מקרים כן, פשיטא שמחוייבים להמציא לו כל הטיפולים והרפואות האפשריות עד הרגע האחרון, ואף שכואב לו הלוא כבר אמר דוד המלך "יסור יסרני י"ה ולמות לא נתנני" שערך חיים אפילו רגע אין לה שיעור, ויש בזה ביאור נפלא מהגרי"ל חסמן זצ"ל, כמה שאמר יונה הנביא "שאוני והטילוני אל הים", דלכאורה קשה מדוע היה צריך לומר להם "שאוני", היה צריך לומר רק "הטילוני אל הים" וממילא נושאים אותו ומטילין, אלא שיונה נתכוין שלא יזרקו אותו לים באופן הרגיל, אלא יזרקו אותו כלפי מעלה ואח"כ יפול, והטעם כדי שיוכל להשאר עוד רגע אחד בחיים, ורגע זה אין לו

21

תשובות והנהגות

השלם

חלק שלישי

כרך

תשובות בד' חלקי שו"ע למעשה הא"ך לנהוג
הידורים, אזהרות, והנהגות לכל ימות השנה
ובתוכם דברים הרבה בע"פ שקבלתי ושמעתי
מגאוני וצדיקי הדור (וצ"ל)

מאת

הרב משה שטרנבוך

מח"ס "מועדים וזמנים" ו"טעם ודעת" עה"ת
סגן נשיא העדה החרדית בעיה"ק

ונלוה אליו

מפתח מפורט על כל ג' חלקי תשובות והנהגות

עיה"ק ירושלים תובב"א
שנת תשנ"ז לפ"ק

אלו שאין בהם סכנה, האם מותר לקרוביהם וכדומה
לאכול ג"כ מהמאכלים הללו או לא.

אם בישלו לחולה שיש בו סכנה, הדין שאסור לבריא
ואפילו לחולה שאין בו סכנה כמבואר ברמ"א
(שי"ח ס"ק ב'), וכת"ר שואל מהו הדין כשעכו"ם לא
בישל לחולה רק חימם מאכל שהיה כבר מבושל
ונצטנן, ונראה שהדין כמבואר בש"ע ברמ"א רנ"ג
ס"ה בחימם נכרי תבשיל שנצטנן שאם ראוי לאכול
בלי חימום לא נאסר לאחרים, אבל באופן שאם היה
קר אינו ראוי, ורק ע"י חימום ראוי לאוכלו, אסור
לאכול ע"ש. ומיהו כביה"ל שם מצדד דאפשר
דלצורך שבת ואין עצה אחרת יש להתיר שבות דחזרה
ע"י נכרי ואפילו בדבר שיש בו מרק כשנצטנן מסתפק
בזה ע"ש, ובעניננו שהעכו"ם עושה עיקר הבישול
לצורך חולה, ומה שיש לצורך בריא אינו אלא כריבוי
שיעורים, בזה יש להקל לעת הצורך וכמו שמצדדים
התוס' בגיטין ח: לענין ריבוי שיעורים, ובעניננו
דעכ"פ הוא רק שבות דשבות לצורך מצוה ד"עונג
שבת" שהקרובים יישארו בלי תבשיל חם לשבת, ולכן
י"ל שמותר לכתחילה בעכו"ם וכ"ש שלא נאסר
בדיעבד. (וכן נהגו בחו"ל שהעכו"ם הוציא דרך
כרמלית הטשולנט מתנור בעיר דהוה שבות דשבות
במקום מצוה דעונג שבת).

הן אמת שהעכו"ם כדי לחמם מדליק האש דהוה
מלאכה דאורייתא, אבל בזה אין איסור לבריא
שאינו מרבה באש כשמרבה לאחרים, ודינו כדין
הדלקת נר שמותר לבריא דנר לא נר למאה, וכל
הנידון לאסור לבריא רק משום החימום שהוא איסור
דרבנן שנעשה בעיקרו בהיתר ורק מרבה בשיעורים
והכל על ידי עכו"ם, ובודאי שרי במקום מצות עונג
שבת עכ"פ בדיעבד ויכול לאכול מה שנתחמם עכורם.

(וכ"ש לפי מה ששמעתי שהגאון רבי חיים מבריסק
זצ"ל העיר שבתוס' פסחים (מו: ד"ה רבה)
תמהו שתיבטל מלאכת שבת, דנימא הואיל וראוי
לחולה שיש בו סכנה שרי, ותירצו דחולה שיש בו
סכנה לא שכית, ועל פי זה העיר הגר"ח זצ"ל בבית
חולים דשכיח חולים שיש בהם סכנה אין איסור תורה
כבישול עכ"ד, ומיהו ע"ז לבד לא נוכל לקבוע,
שעיקר דברי התוס' צ"ב דלא מצינו הואיל רק
במלאכת יום טוב שהותרה באוכל נפש ולא בשבת
לחולה שיש בו סכנה שאינו אלא דחוייה, ודעת התוס'

יאכל ז' ימים לא חלה השבועה, משום נשבע לבטל
את המצוה לשמור בריאותו, ותמוה שהר"ן בנדריים
נ"ה: וברפ"ב דנדריים ס"ל שאף בקונם לא חל, כיון
שאינ יכול לעמוד בו, וקשה דכיון שמפרש טעם
דשבועה לא חל משום דחשוב נשבע לבטל המצוה
לשמור בריאותו, והרי קונם חל לבטל המצוה ואמאי
לא יחול הקונם. אמנם נראה דאף שקונם חל לבטל
מצוה כסוכה ותפילין, מ"מ לא חל לבטל מצות "וחי
בהם" דעדיף מקונם, דהרי חזינן דשאר מצוות התורה
חזק מג' עבירות נדחה בפניה, וע"כ קונם לבטל מצות
"וחי בהם" בכל אופן לא חל וא"ש.

סימן שסג

שאלה: תשובה לחכם אחד לכמה שאלות
המצויות כביה"ח

א בדבר שאלתו כדין חולה במחלה מסוימת רח"ל
אשר הרופאים הורו דכל חפציו וכל מה
שנוגע בו צריך לעבור תהליך של עיקור —
"סטערעלייז" בלע"ז טרם שמשתמשים בהם שוב,
והיינו שמכניסים את החפץ לתוך שקית פלסטיק
וסוגרים את השקית בסגירה מוחלטת (סיל בלע"ז)
ואח"כ מכניסים אותה לתוך תנור חם של 130 מעלות
פארנהייט, שזה 54 מעלות צעלסיוס. והנה כמו כן
עשו לזוג תפילין, והשאירוהו שם 12 שעה, ולאחר
שהוציאו אותם בדקו ומצאו שלא נפגמו הפרשיות
ולא הבתים אף פגם כלשהו. והשאלה היא איפוא אם
נכון הדבר לעשות כן, או שיש בזה ענין של זלזול
בתפילין, והאם יש בכלל איזה פקפוק על כשרות
התפילין הללו.

הנה מסתמא הבית חולים דעתם שנחזק לעשות דבר
זה לזהירות ממחלה וכדו', וכל שעושים כן
לצורך חשש סכנה וכדו' אין כאן בזיון בתהליך זה
כיון שאינו דרך בזיון, אבל אם אין בזה צורך כלל
בודאי אין לעשות כן לתפילין, אבל בכל אופן קדושת
תפילין רבה מאד (יותר מציץ וכמבואר ביומא ח.).
וכיד עכו"ם או פושעים אינם משומרים, ועלולים
לזרקם וכדומה, ולכן צריכים עכ"פ השגחה כל הזמן
ולהודיעם ליזהר שלא יתבזו.

ב ובדבר שאלתו בשבת וביו"ט, כשהמאכלים
המבושלים מע"ש מתחממים ע"י אינם
יהודים לצורך החולים (בין אלו שיש בהם סכנה ובין

הרוב, מ"מ בטיפול כי האי אי אפשר לכופו.

→ **חולה** משותק ואינו רוצה לחיות ואינו מעונין בטיפולים כי יש לו יסורים רבים בחיותו, כיון שיכול לחיות ולקיים מצות ה' מחייבין אותו לכך.

→ **בחולה** עם מחלת אלצהיימר ששכח הכל (כשאבר לו השכל ואינו מגיב וכו' וכו') אם חייבין לרפאותו, עיין בה"ל שכ"ט (ד"ה אלא לפי שעה) שאפילו קטן מרוצץ ולא יוכל לקיים מצות מחללין עליו שבת להצילו, ועיין ברמ"א אהע"ז סימן ד' (ס"ק ל"ד) ברוב כותים שמחללין עליו שבת מ"מ אין מצווין להחיותו, ומיהו כאן כשלא יקיים מצות לעולם ורפואתו עולה הרבה ממון למשפחה ורוצים לתת מכספו גופא, ראוי לתת לו, אבל אם אינו רוצה ורצויה כה"ג כשהיה בריא שאינו רוצה אפשר דשומעין לו כשאין בלאו הכי כעת שום סכוי ממשי שיחיה, וכל זה לימנע מלעשות פעולות להאריך חייו, אבל כל שעלול לסכנו ה"ז כרציחה לכל דבר, ולא הותר ח"ו אצלו. L

סימן שסד

שאלה: שאלה: תיקוני תשובה על מגיעת תינוק מלבכות שלא יתגלה מחבואם ע"י הרוצחים ועי"ז נחנק למות ר"ל.

שורש השאלה שהיו כמה יהודים במחבוא, וילד אחד התחיל לבכות וכשום אופן לא יכלו למנעו, ואף שסתמו פיו לא התאפק עד שנחנק ר"ל, ועכשיו ההורגו שואל אם חייב בתיקוני תשובה שאין דוחין נפש מפני נפש, ואפילו מאה וביקשו למסור אחד לא ימסרו אותו רק יהרגו כולם ולא ימסרו נפש מישראל, וכ"ש כאן שלא מסרו הילד אלא נחנק על ידו ר"ל, לכאורה יש כאן רציחה ממש. אמנם נראה לצדד כאן להיתר, שהתינוק כאן בגדר מסור שמגלה מחבואם ויהרגו כולם, והמסור דינו כרודף ולכן מותר להורגו, ואף שהוא תינוק ואנוס ודומה להא דאמרינן בסנהדרין עב: שמשמאי קא רדפו ליה ולא נקרא רודף, התם הלוא פירש הרמב"ם בפ"א דרוצח שזהו טבעו של עולם שתינוק במעי אמו יוצא ולכן לא נקרא רודף, אבל כאן אין טבעו לבכות או דוקא, ולכן כיון שבלאו הכי יהרגו כולם שלא שייך כאן מאי

ע"כ שהותרה פיקוח נפש בשבת. ואפשר דס"ל לתו' דגם בדחוויה אמרינן הואיל וכדמשמע מדבריהם בסוגיא שם (מז: ד"ה הואיל) שגם לבית שמאי דלית להו מתוך אמרינן הואיל.

סוף דבר, בתשובה לשאלתו אם מחממין בעכו"ם מאכל שכבר נתבשל כמאכל בן דרוסאי (כשליש או כחצי בישולו) לחולה שאין בו סכנה ויש רבוי בשיעורין לבריא, אם זהו במקום מצוה שיחסר לו חמין בשבת, נראה שאין בזה איסור ויכול לאכול.

ג) ובדבר שאלתו בדלת שעם פתיחתה נדלק אוטומטית אור אלקטרי, וגוי פותח לו מהו. נראה דכיון שהפותח עושה כן לפי שכך מלאכתו מטעם בית החולים ולא בצויו או רמו שלו, ובפרט שמלאכת פתיחתה אין בה איסור אלא מחמת פסיק רישיה בהדלקה די"א שאין איסור בזה ע"י גוי, ע' ברמ"א ס"ס רנ"ג ובמ"ב שם ס"ק צ"ט, ואף שאסור ליהנות בשבת ממלאכת עכו"ם היינו כשנהנה מגוף המלאכה וכאן האיסור באלקטרי ולא בפתיחתה ונהנה רק מפתיחת הדלת, ועיין מ"ב ס"י ש"ז (ס"ק נ"ה) בעכו"ם המביא אגרת וישראל נהנה מקריאה ולא הפתיחה ושרי, ועיין בשו"ת "בצל החכמה" ח"ו סימן נ"ה שמאריך ומתיר כה"ג.

ד) אודות החברה קדישא אם לדאוג גם למי שאינו שומר ^{והיה} מצות, היום רובם אנוסים שלא התחנכו כראוי, ולכן נהגו לכבדם במיתתם, ואם שייך לקונטרבטיבים או לרפורמיים אין לכבדם, ומ"מ אם תהא איבה וחילול ה' יש ליזהר, אך אנן כדידן ואינהו בדידהו, ולדידהו וכיוצא בהו יש להם לסדר לעצמם צרכי הקבורה ובפרט אם אינם נקברים עמנו, והחכם יעשה ברעת להשתמט מלכבד המינים, וידעו בחייהם שסופם ליפול גם במיתתם לאלו שהתחברו עמהם בחיים, ודי בזה.

ומה ששואל עוד בשולי המכתב, עיין נא בספרי "תשובות והנהגות" (ח"א) וימצא בסוף קונטרס הרפואה ובו תשובה להרבה משאלות שלו:

חולה שמתנגד לטיפול הבאתי שמה, שאם ע"פ רוב הטיפול יועיל ויכול לקיים עוד הרבה מצוות הכורא ראוי לכופו על מצות וחי בהם או והשבותו לו, אבל אם גם לאחרי הטפול ספק גדול אם יועיל להאריך ימיו ח"ו, אף שאין הולכין בפיקוח נפש אחר

24

ספר

דברי שאול

יוסף דעת

חרושי דינים והלכה למעשה על שיע יוד מסה רציד עד גמרא .

מהדורא תנינא

הגרו מן סרב יאלק הדול יחמסק המורקס לסכסכי מר יסלל וחדרו סוכילח
ריחוסא חוסי יוסף שאול הלוי נאטאנאדן אלליה סלנדק לצב וטגליל .

חלק שני

לעמבערג

בדפוס שר היה מודה יעקב משולם ניק ניי .

שנת תרל"ח לפ"ק

DuWrei Schuel mehodore Tinjune

Druck und Verlag des U. W. Salat et J. m. niK. Lemberg 1878

nachdruck Yerboten

